

Teksten rond duurzaamheid 2012-2024

We zijn slechts een episode

Duurzaamheid in perspectief

De samenleving is maakbaar, tot op zekere hoogte. De technische mogelijkheden nemen elke dag toe. Wetenschap en techniek veranderen onze leefomgeving op ingrijpende wijze, zeker als wij deze vergelijken met oudere periodes uit de menselijke geschiedenis. We leven globaal en minder lokaal, de mogelijkheden lijken bijna eindeloos om onze leefwereld reëel en virtueel te verkennen. Maar de samenleving is minder maakbaar dan we tot nu toe dachten. Niet alles is beheersbaar én er zijn veel neveneffecten van menselijk ingrijpen.

Op het terrein van het leefmilieu en milieubeheer wordt dit schrijnend zichtbaar. Niet alleen afvalbergen, verwoesting van het natuurlijke leefmilieu van talloze dieren en planten en uiteindelijk ook mensen, de waarschijnlijke opwarming van de aarde, de verspreiding van virussen, de vervuiling veroorzaakt door wapengeweld in olie-rijke landen leggen hiervan getuigenis af. Ook ons persoonlijk en sociaal leefmilieu draagt meer en meer de sporen van een onbeheersbare situatie. De financiële crisis die ook een Europese politieke crisis is, het geweld veroorzaakt door terroristische groeperingen en de onzekerheid hieromtrent, de beheersbaarheid en onbeheersbaarheid van kennis verspreid via internet, bijvoorbeeld op het terrein van wachtwoorden, privacy, cyberwar, de productie van virussen, etc., maken duidelijk dat wij een wereld in overgang zijn, een overgang naar een toekomst die anders dan voorafgaande eeuwen waarschijnlijk radicaal zal gaan breken met al het vanzelfsprekende wat we tot nu toe aan vertrouwds kenden. Vertrouwd waren bijvoorbeeld de plek waar je opgroeide, woonde en vaak een groot deel van je leven doorbracht. Vertrouwd was het feit dat je een zekere levensverwachting had binnen bepaalde biologische grenzen. Vertrouwd waren ook de sociale relaties die niet virtueel werden onderhouden in contacten. De ontdekkingen in wetenschap en techniek rommelen aan die grenzen: wonen kan overal zelfs buiten de aarde, en als je de visionaire geluiden van sommigen serieus wilt nemen is ook het lichaam zelf zeer relatief.

Lichamen gekoppeld aan machines, aan computers, aan netwerken van kennis zullen in de nabije toekomst mogelijk zijn. Misschien wordt het lichaam zelfs wel overbodig. Maar zover is het nu nog niet. Het is nog "science fiction".

Nu is het nog een feit dat wij sterven. De dood maakt een einde aan ons gedrag, ten kwade en ten goede. Onze menselijke existentie wordt nog door de dood ingeperkt. Onze ambities stranden op dit doodsstrand. Nu zijn we

(slechts nog) een episode in een groter geheel, van voorbijgaande aard. Dat kleurt waarschijnlijk ook ons perspectief op een begrip als duurzaamheid en duurzame ontwikkeling.

Waarom je inzetten voor duurzaamheid als je leven zo beperkt is, je levenstijd zo kort? Meteen maken deze twee vragen duidelijk dat niet alleen ons ethisch denken maar ook ons praktisch handelen in het geding is. Wie zijn wij, wat en wie willen wij zijn, voor onszelf, voor elkaar, voor hen die na ons komen?

Omdat we al zo weinig bestand zijn tegen alle bedreigingen, moeten we ons dan extra druk maken over een tijd na onze dood? “Na ons de zondvloed?” Misschien is dat wel één van de redenen dat wij soms niet verder kijken dan onze neus lang is, dat we nog niet de negatieve effecten van ons handelen doorbereken in de kostprijs van producten zoals vliegreizen, gebruiksartikelen en noem maar op. Als je gaat beseffen dat de winning van zeldzame metalen die nodig zijn voor onze computers en telefoons een ontwrichtend effect kan hebben op talloze regio's in Afrika ga je misschien toch nadenken over de vraag waartoe onze consumptiepatronen leiden, welk gevolg ons koopgedrag heeft en wat ervoor nodig is om een maatschappij als de onze in stand te houden en voortdurend te laten groeien.

Duurzaamheid is geen zaak van de korte termijn; werken aan duurzaamheid verlangt een lange adem. Jan Jonker sprak bij zijn benoeming tot hoogleraar Bedrijfskunde, in het bijzonder Duurzaam Ondernemen, aan de Faculteit der Managementwetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen, de wens uit dat duurzaamheid niet meer als een randvoorwaarde moet worden beschouwd in het economisch proces, maar als een kernwaarde, zelfs als een overkoepelende waarde. Duurzaamheid wordt daarmee zelf tot doel van menselijk handelen. Hij pleitte voor een “meervoudige waardencreatie” in het economisch proces. Dat begint met het besef dat een onderneming onderdeel is van de samenleving en daarvoor ook verantwoordelijkheid draagt. Het leidt ertoe dat niet alleen gekeken wordt naar winst en financieel rendement van een onderneming maar dat ook negatieve effecten worden tegengegaan en in de uiteindelijke kosten worden meegenomen.

Maar wat is duurzaamheid? Wat is duurzame ontwikkeling na deze korte exercitie? Hoe kunnen we het begrip omschrijven, afbakenen, betekenis toekennen? Ik vermoed dat het van eenzelfde categorie is als het begrip vrijheid. Ook dat is als abstractum vaag en onbepaald en wordt pas concreet en toepasbaar in menselijke relaties en menselijk gedrag. Is een vogel vrij? Het is een verkeerde vraag. Is een vogel duurzaam? Idem. Vrijheid en duurzaamheid zijn menselijke categorieën, zij hebben betrekking op mensen en een samenleving bevolkt door mensen. Andere levende wezens die deel uitmaken van die samenleving zoals dieren en planten dragen de gevolgen

van menselijk handelen maar zijn niet het subject van vrijheid en duurzaamheid.

Het subject is en blijft de mens. Dat betekent ook dat de menselijke maat bepalend is in dit denken en handelen gericht op duurzaamheid of op vrijheid. De menselijke maat is een basisvoorwaarde om mee te starten. Anders verliezen wij de greep op de inhoud van deze begrippen. Een populaire omschrijving dat duurzaamheid te maken heeft met “Planet, People, Profit” of met “Planet, People, Prosperity” en daarmee samenhangend met “Environment, Economy Ethics” en andere varianten, loopt het gevaar het feit te miskennen dat de menselijke maat door de abstrahering van de begrippen onzichtbaar blijft. De planeet, de mensheid, het welzijn: het zijn te grote begrippen om te bevatten, of om concreet hiervoor een actieplan te formuleren waarbij deze grootheden positief recht wordt gedaan in de zin van de opstellers. We kunnen de planeet en de mensheid niet redden. Ze zijn te groot voor ons bevattingsvermogen. En als we het toch willen confronteren deze grootheden ons met de onmogelijkheid van ons ingrijpen en onze wil om te beheersen. Onze drang tot beheersing, aanpassing en onder controle willen houden loopt erop stuk. Velen zijn dan ook teleurgesteld afgehaakt omdat ze de lat te hoog hebben gelegd bij de bestrijding van negatieve effecten van onze economie en de ombuiging naar een duurzame aanpak.

Is duurzaamheid dan een aporie, een doodlopende weg, of een “Holzweg” zoals Martin Heidegger bepaalde wegen noemde? Geen echte weg, maar een tijdelijke weg die wel hout oplevert, maar die op een bepaald moment doodloopt in het bos? Voor de filosofie is de dood de grootste aporie. Wat we tot nu toe ook bedenken, deze weg laat zich niet ontkennen, niet vermijden, niet aanpassen. Wat er ook aan filosofisch gedachtegoed is ontwikkeld in de loop der tijd, de dood vormt een natuurlijke grens waar de filosoof niet overheen kan klimmen. Dat accepteren is al een hele winst want het zet de filosoof met beide benen op de grond. Als duurzaamheid vanuit menselijke perspectief ook een aporie is omdat we als mens slechts episodisch zijn, dan betekent dat niet dat wij duurzaamheid dan maar moeten negeren. De negatie van de dood levert veel ellende op, de negatie van duurzaamheid idem. Als duurzaamheid de omgekeerde invulling van dood is, maar ook voor ons mensen onbereikbaar, onpeilbaar, onkenbaar vanuit ons huidige perspectief als levend subject, dan is er veel te winnen als wij duurzaamheid serieus nemen. Niet in het laatst voor hen die na ons komen en die deze wereld in de toekomst gaan bewonen.

In het ‘Brundtlandrapport’ (de naam waaronder het rapport Our Common Future uit 1987 bekend is geworden) geschreven door de World Commission on Environment and Development (WCED) staan de behoeftes voor nu en de

toekomst centraal. Milieuproblematiek wordt in dit rapport in verband gebracht met armoede en consumptiepatronen (van de “rijke landen”). Het rapport roept op tot “duurzame ontwikkeling”. Maar hoe worden behoeftes van nu en van later gedefinieerd en wat wordt er concreet ondernomen om die omschreven behoeftes te vervullen? Wat wordt er bijvoorbeeld concreet aan het armoedevraagstuk en wat aan het consumeren gedaan, om het maar even heel erg breed te stellen? Vaak leiden deze oproepen in allerlei commissies van de Verenigde Naties tot een bepaalde vorm van handelen. De wetenschappelijke/ economische ratio gaat vervolgens aan het werk om genoemde behoeftes enigermate en bij benadering te vervullen. Er komen wereldwijde programma’s zoals de “groene revolutie” in ontwikkelingslanden of een programma om de bevolkingsgroei af te remmen door geboortebeperking. Kortom, men gaat met veel enthousiasme en veel “effort” aan de slag, er verschijnen dikke rapporten en men vliegt de wereld over om de conclusies te implementeren waar dat mogelijk is. Ik schilder deze complexe processen heel zwart-wit en erg kort door de bocht. Maar dat doe ik met opzet om te laten zien dat aan een belangrijke vraag voorbij wordt gegaan, namelijk of deze inzet van middelen wel tot de gestelde doelen zal leiden. Want de doelen zijn niet helder omdat het zicht op de toekomst ontbreekt, de finaliteit van duurzaamheid is net als de finaliteit van de dood onbepaald.

Wat zijn behoeftes van een toekomstige generatie? Wat zijn behoeftes in het licht van de huidige technologische en wetenschappelijke ontwikkelingen? Veel blijft onopgelost. Daarom is voorzichtigheid geboden als we processen in gang zetten die onomkeerbaar zijn.

Er moet nog veel (denk)werk worden verricht, ook door filosofen. Veel is nog onhelder, niet afgebakend, onbekend met betrekking tot duurzaamheid. Duurzaamheid als besef van schaarste kan als nieuw paradigma gaan functioneren in ons economisch, technisch en wetenschappelijk handelen. Als onze planeet voorlopig ons enige woon- en leefgebied is moeten we anders gaan denken en handelen. Bijvoorbeeld diverse processen die nu nog lineair en onomkeerbaar zijn omvormen naar circulaire processen zodat recycling de norm wordt, de normaalste zaak van de wereld. In plaats van een “I-economy” kunnen we een stap zetten naar een “We-economy” waarin economische processen een bijdrage leveren aan relationele vormen van samenleven in plaats van nadruk te leggen op consumptie van goederen die autonomie, individualiteit, onderscheid en ikgerichtheid bevorderen en stimuleren. Is helder welke industrieën ons leven bepalen en welk impact deze hebben op onze zingeving, onze spiritualiteit, onze inzet voor de samenleving? Deze industrieën kleuren niet alleen ons leven maar zijn ook vaak medebepalend voor onze consensus over normen en waarden, over hoe onze toekomst eruit moet gaan zien. In een wereld waar iedereen met iedereen virtueel verbonden raakt, spelen naast fysieke verbondenheid (bijvoorbeeld een sportteam) of ideologische verbondenheid (bijvoorbeeld

een nationaliteit) ook andere mechanismen een rol. Virtueel gaan nieuwe werelden voor ons open, maar het blijft niet bij virtualiteit alleen. Er is wel degelijk een impact op de fysieke, psychische en rationele wereld van het individu en de groepen waartoe dit behoort. Het doet iets met je denken, je voelen, je existentie. Het is geen vrijblijvend amusement. Er zijn belangrijke spelers in de virtuele wereld die in de communicatienetwerken van zich laten horen en die hun invloed doen gelden.

Wetgeving rond privacy op dit terrein staat nog in de kinderschoenen. Net alsof je aan een middeleeuwer uit moet gaan leggen hoe een vliegtuig bestuurd moet worden of een spaceshuttle. Elke dag neemt de complexiteit toe en de beheersbaarheid en voorspelbaarheid via wetgeving en regelgeving komt mijlen achteraan. Wat we ook aan middelen inzetten, aan censuur, aan controle, deze complexe systemen zullen waarschijnlijk nooit echt beheersbaar worden, willen we niet in een wereld terechtkomen waar "Big Brother" aan de touwtjes trekt.

Als de grondstoffen schaarser worden en als het bezit van strategische grondstoffen macht en welvaart opleveren staan ons misschien nog oorlogen te wachten omwille van deze goederen. Hoe zit het met de relatie tussen duurzaamheid en geweld in dit licht? Geopolitieke verschuivingen op aarde vinden al lang plaats, maar nu dreigt Europa als belangrijke plek op de wereldkaart marginaler te worden, omdat onderling nationalistisch gekrakeel een gezamenlijk optreden frustreert. De relatie tussen duurzaamheid en ruimte, tussen duurzaamheid en tijd in het algemeen, maar vooral ook in het bijzonder van de huidige ontwikkelingen is nauwelijks filosofisch onderzocht en bereflecteerd.

Hier ligt een berg aan werk. Werden mensbeelden tot nu toe vooral vanuit een antropocentrisch perspectief ingekleurd, nu is het tijd om ook andere perspectieven in te nemen zoals een biocentrisch, een technocentrisch of een cybernetisch perspectief. Wat stelt de aarde en de mens voor in de ontwikkeling van de kosmos?

Jean François Lyotard spreekt over een kosmische catastrofe als de zon ontploft. Alle vragen rond het menszijn, alle filosofie is in één klap overbodig. Maar zover is het nog niet en het perspectief is wel erg ver voorruit geplaatst. Miljarden jaren verder is er misschien helemaal geen aarde en geen mens meer om opgezogen te worden in deze ondergang.

Odo Marquard spreekt over de mens als een homo compensator. De mens is uit op het bevredigen van zijn behoeftes en wil alle gebreken en tekorten, elk tekortschieten compenseren. Als veel van ons consumptiegedrag gekleurd is door de wens om tekorten te compenseren, aan te vullen, op te heffen, hoe moeten wij dan rigoureus de koers verleggen als consumptie ook veel negatieve bijeffecten heeft zoals boven reeds aangegeven? Veel groepen in de samenleving die kritisch staan ten opzichte van onze economie die op

groei is gebaseerd door consumptie dringen hier op aan. Maar wat is hier de koers, wat is verleggen, wat is rigoureuus? Ook hier geldt weer dat de complexiteit en de verwevenheid van de systemen roet in het eten gooien bij veel mooie plannen. Als verspilling een soort van weeffout is in onze economie – een vorm van groei die zich niet laat inperken omdat we anders financieel armer worden, omdat we economisch gezien achteruit gaan – dan is dat niet meteen opgelost met de investering in duurzamere producten. Duurzaamheid en verspilling, duurzaamheid en consumptie, duurzaamheid en soberheid, welvaart, en de acceptatie dat minder ook goed kan zijn, het zijn net zoveel mogelijkheden als onmogelijkheden om te realiseren. De ambivalentie in het denken dat onze rationele beslissingen doorslaggevend zullen zijn tegenover het idee dat passiviteit soms beter is (de aarde zou het beste af zijn met een mensheid die uitsterft) maakt de zaak er niet makkelijker op. Veel politici geloven nog in het sprookje van de beheersbaarheid en stellen wetgeving voor om de toekomst in goede banen te leiden, maar ook zij hebben geen zicht op het tempo van de ontwikkelingen en de complexiteit ervan. Ook de politiek holt mijlen achteraan. Het is teveel, te ingewikkeld, te snel en te onoverzichtelijk om op te anticiperen.

In die zin is ook duurzaamheid een echte aporie die onbeheersbaar blijft. Accepteren dat het zo ligt en roeien met de riemen die je hebt blijven dan over, ook voor de filosoof. De toekomst is ongewis. Maar dat betekent niet dat we haar visieloos of zonder principiële keuzes vooraf tegemoet moeten treden. Vrijheid ontwikkelt zich meestal gaandeweg. “Rethinking relations, rethinking freedom, rethinking sustainability” is een proces dat voortdurend moet plaatsvinden. Misschien ligt daar wel de echte uitdaging voor de toekomst.

John Hacking 2012

Geubliceerd in:

Splijtstof, Jaargang 40, nummer 3, Jubileumnummer 2012 p. 41-46

“Alles im Griff”

Dat geeft een kick als je het gevoel hebt dat je de touwtjes strak in handen hebt, dat je meester bent over de situatie, dat je bent voorbereid en klaar, wat er ook gaat gebeuren. En, je verwacht niet dat er dingen plaats gaan vinden die je uit je evenwicht zullen halen. Kortom je bent blij, je voelt je goed, het gaat goed.

Natuurlijk heb je dat gevoel niet elke dag. Soms kan het behoorlijk tegenzitten en schijnt de hele wereld je tegen te werken. Als niets uit je handen komt of als je alles laat vallen wat je aanraakt. Dat heb je je dag niet. Ben je niet blij, want het gaat niet goed.

Dat is precies het omgekeerde gevoel van “Alles im Griff”. En als daar ook nog bijkomt dat je toekomst op losse schroeven komt te staan omdat je geen zekerheid hebt met betrekking tot een relatie, tot een baan, tot een gelukkig leven, dan kan het behoorlijk beroerd voelen. “Nichts im Griff!” En toch is dat laatste eigenlijk kenmerkend en fundamenteel voor onze menselijke existentie. Uiteindelijk hebben we niets in handen, houden we niets in handen omdat we sterfelijk zijn. Onze existentie is er een “zum Tode” zoals de Duitse filosoof Martin Heidegger het zo mooi heeft uitgedrukt. Mooi en zwartgallig, maar wel realistisch.

Dat gezegd hebbende kunnen we verder. Kijken wat we dan wel in handen hebben. Kijken waar we dan wel blij en gelukkig van kunnen worden. En dat kan veel zijn, heel veel zelfs als we leren te relativiseren, als we leren om niet alles te willen hebben, of op teveel dingen onze zinnen te zetten. Is dat nodig? Jazeker. We leven in feite in een maatschappij waarin schaarste belangrijker wordt omdat de grenzen van de economische en materiële groei zo langzaam aan bereikt zijn. Als wij in een samenleving leven waarin, zo Jan Jonker, hoogleraar duurzaam ondernemen aan de Radboud Universiteit te Nijmegen, in een interview in de NRC zegt, dat vorig jaar 43 miljard dollar besteed is aan voedselhulp en 18.000 miljard dollar aan het redden van de bankensector, dan is er iets goed fout in deze samenleving.

Wie profiteert van wie, wie gaat erop vooruit en hoelang zal dat nog duren. Als de massa's wakker worden die nu nog kind van de rekening zijn zal onze wereld grondig veranderen. Hopelijk niet gesmoord in bloed, als wraak voor zoveel en zolang gedragen onrecht. Binnenkort kan iedereen toegang krijgen tot de noodzakelijke informatiebronnen en kan echt iedereen zelf reconstrueren hoe wij onze menselijke geschiedenis gestalte hebben gegeven. Het verschil tussen de “have's and have's not” is al eeuwen reusachtig. Daar wordt niemand echt blij van.

Jan Jonker pleit voor een nieuwe wijze van denken om het idee dat vooruitgang alleen maar gebaseerd is op economische groei en consumptie een halt toe te roepen, of beter om het om te buigen naar een meer duurzame wijze van produceren, consumeren en samenleven. Maar hoe kunnen we anders gaan denken? Hoe de noodzakelijke switch maken naar een duurzame en rechtvaardige samenleving? Doorgaan met hetzelfde is niet slim. Maar hoe dan anders? Meer cyclisch gaan denken, meer produceren op een wijze waarop grondstoffen niet verdwijnen maar her

inzetbaar zijn? Om maar een aspect te noemen. En dat is de buitenkant. Hoe zit het met de binnenkant?

Met ons leven is veel winst te behalen als wij ervan doordrongen raken dat wij zelf ook onderdeel van dit proces zijn. Als we in staat zijn om een pas op de plaats te maken, de diepte in met ons ervaren en denken in plaats van vooruit, en van meer en meer. Bijvoorbeeld: weten dat je leven eindig is, waarom dan eeuwig willen leven? Waarom steeds meer bezit, steeds meer macht, steeds meer genot? Ook wij kunnen een cyclisch leven voeren in plaats van een ratrace tegen de klok. De natuur toont het ons elk seizoen. In die kringloop zijn we opgenomen, we maken er al op een natuurlijke wijze deel van uit. Het is nu alleen nog zaak ons denken en ons handelen hieraan aan te passen. “Alles im Griff” is dan helemaal niet meer nodig, dat scheelt een hoop stress.

John Hacking
5 februari 2013

Strategisch plan 2014-2019

Tijdens de druk bezochte nieuwjaarsrede van onze nieuwe bestuursvoorzitter Gerard Meijer, een bijzonder gezellige gebeurtenis, werd het nieuwe strategisch plan aangestipt voor de komende vijf jaar. Reden om te pleiten voor de twee belangrijke thema's als onderdeel van dit plan waardoor het streven naar kwaliteit op het terrein van onderzoek, onderwijs en dienstverlening (doelstellingen uit het vorige plan) een extra impuls kan krijgen. Die twee thema's zijn duurzaamheid en zingeving. Het lijkt misschien vanzelfsprekend dat deze thema's rol spelen in een strategisch plan maar zonder expliciete uitwerking en onderbouwing blijven ze een beetje in de lucht hangen net als het begrip kwaliteit. Duurzaamheid is niet alleen maatschappelijk relevant omdat het een 'hot item' is m.b.t. een menselijke en leefbare samenleving ook naar de toekomst toe, het geeft de universiteit als organisatie ook een middel in handen om meteen kritisch te kijken naar bedrijfsvoering, samenleven en samenwerken op de universiteit zelf.

Duurzaamheid en duurzame ontwikkeling versta ik hier als overkoepelende begrippen die zowel leefmilieu als interacties binnen dit milieu beschrijven. Dus vooral ook menselijke relaties vallen hierbinnen. Duurzaamheid beperken tot milieuproblematiek, klimaatopwarming en vervuiling is een vorm van kortzichtigheid die geen recht doet aan de complexe samenhangen in onze maatschappij. Vanuit milieutechnisch en economisch standpunt wordt sowieso al veel aandacht besteedt aan duurzaamheid op deze universiteit. Wat ik centraal zou willen stellen is ook en vooral de

duurzaamheid van relaties en verbanden tussen mensen. Daarmee ben ik bij mijn tweede thema zingeving.

In elke organisatie en elk werkverband speelt de vraag 'waarom doe ik het', waarom ben ik actief in onderzoek, onderwijs, en in mijn werk als schoonmaker, tuinman, secretaresse. Niet alleen vanwege de materiële middelen, de pecunia, maar ook omdat het een zekere bevrediging geeft en omdat het een bijdrage levert aan een groter geheel. De definitie van dit grotere geheel kan natuurlijk uiteraard heel verschillend zijn, maar bijvoorbeeld de bijdrage van onderwijs en onderzoek aan de maatschappij en het maatschappelijk welzijn, de vooruitgang van de wetenschap, de bevordering van intermenselijke relaties en het kweken van begrip, het verkrijgen van inzichten, om maar een paar doelen te noemen, is in feite een vorm van zingeving. Individuele onderzoekers dragen hieraan bij en plukken hiervan de vruchten door 'zin' in hun werk te ervaren, en breder krijgt de universiteit als organisatie een zinvolle plek in de samenleving. Dit kan alleen maar als de bijdrage van de universiteit als geheel in en aan de samenleving maatschappelijke betekenis heeft. Dus waarom niet criteria formuleren in het strategisch plan om de bijdrage aan een duurzame ontwikkeling en een toename van zinvolheid te operationaliseren in de maatschappelijke context waarin de universiteit zich als organisatie beweegt. Dat geeft de organisatie meteen een instrument in handen om dat ook in de eigen kringen te bevorderen en te toetsen. Dus wat de universiteit bijdraagt aan de maatschappij ook intern vertalen in werkverhoudingen, inspiratiemogelijkheden en samenwerken om deze doelen te verwerkelijken.

Als wij over een universiteit spreken op bijzondere grondslag geven de begrippen duurzaamheid en zingeving een blikrichting aan waarin gedacht kan worden. Zet filosofen en andere betrokkenen aan het werk om deze begrippen te operationaliseren binnen de kaders van een strategisch plan, school medewerkers en studenten in het toepassen van de middelen om van je werk- en studieplek een als zinvol en duurzaam ervaren plek te maken en denk daarbij ook aan het ondersteunend personeel zonder welk de hele universiteit geen dag open kan zijn. In alle redevoeringen (rond bezuinigingen) komt het ondersteunend personeel er meestal het meest bekaaid van af. Niet echt een vorm van 'compagny-thinking' of van duurzaam ondernemen met aandacht voor relaties en verbanden. Er is nog veel winst te behalen. De eerste stap is het formuleren van heldere doelen. Duurzaamheid en zinvolheid toegepast op en in het universiteit functioneren kunnen daarbij behulpzaam zijn.

John Hacking

Leven in de bubbel

Bij velen staat het leven in het teken van dagelijkse bezigheden: werken, studeren, ontspanning, maaltijden, sport en culturele activiteiten, reizen, slapen. Als je dan opeens je niet lekker voelt en naar de dokter gaat die je meteen doorstuurt voor onderzoek in het ziekenhuis – en je krijgt dan het bericht dat het helemaal niet goed zit met je gezondheid en lichamelijke conditie – dan kun je dit ervaren als een shock. Alsof een bom afgaat in je bestaanszekerheid waar je tot nu toe blindelings op hebt vertrouwd en waar je eigenlijk, omdat het best wel goed ging, nooit echt aan hebt getwijfeld. Zeker als er ziektes worden geconstateerd die zeer nadelige gevolgen zullen hebben of die eindigen met je dood. Opeens staat je leven dan in een heel ander perspectief – alles waar je dacht op te kunnen bouwen dreigt als drijfzand onder je voeten weg te glijden. Wat dan? Hoe je hiertoe verhouden en kan dat wel? Je hebt geen keuze, je zult wel moeten, het mes staat je als het ware op de keel. Deze ervaringen zou je ook kunnen zien als het doorprikken van de ‘bubbel’ waarin je tot nu toe hebt geleefd: het idee van ‘alles gaat goed’ en sterker zelfs ‘mij kan niets overkomen’. Het “Veronica-gevoel” noem ik dat wel eens: je bent jong en je wilt wat, de wereld ligt aan je voeten. Maar O wee als het onheil je wereld binnenkomt. Als de zekerheden die je dacht te hebben zomaar uit je handen worden geslagen.

Maar misschien is het wel normaal en ook geestelijk gezond om niet elke dag stil te staan bij mogelijke onheilstijdingen, mogelijk ongeluk dat je leven kan treffen. Misschien is onze psyche wel zo gevormd dat we in een ‘bubbel’ willen en kunnen leven omdat het zo het meest leefbaar is. Misschien is het daarom wel zo dat we ons zo kwetsbaar en machteloos voelen als die zekerheid onder druk staat en als onheilstijdingen ons treffen. Dit alles is op het microniveau, op grotere schaal spelen soms dezelfde mechanismen. Een voorbeeld vanuit een Westers perspectief: je groeit op in een niet armlastig gezin met veel mogelijkheden, je bedje is als het ware al gespreid, dat kan dan heel vanzelfsprekend lijken. Jouw leven hier in West-Europa, een goede opleiding, mooie woonomgeving, kansen op een goede baan, en ook een leuke partner, lijkt vanuit het perspectief van een ‘loonslaaf’ in Bangladesh een lot uit de loterij. Of als je in een land als Afghanistan als meisje in een dorp bij heel arme ouders wordt geboren, ziet het leven er heel anders uit. Geen kansen, geen emancipatiemogelijkheden, vroeg uitgehuwelijkt, onderdanig aan de man, alleen maar het huishouden en geen opleiding, kortom een leven in een heel andere context met een heel ander perspectief. Ook dan leef je misschien in een soort van ‘bubbel’ maar dat is weer een heel andere ‘bubbel’ dan de ‘bubbel’ van de welvarende Westerling.

Stephan Lessenich, schrijft over ‘bubbels’ op een macroniveau. Hij schrijft over de collectieve werkelijkheid waarin we leven in het Westen. Over opgroeien en leven in de rijkere landen en onze blindheid voor andere

perspectieven. Dat doet hij in zijn boek: Neben uns die Sintflut. Die Externalisierungsgesellschaft und ihr Preis. Daarin beschrijft hij hoe arme landen en hun bewoners die prijs betalen voor onze welvaart en de groei van onze welvaart. Een thema waarvoor we vaker blind zijn als we het al willen zien, willen we het eigenlijk niet weten want die kennis heeft gevolgen. Inzien dat onze welvaart, onze economische groei en winsten voor een groot deel gebaseerd zijn op de verliezen van anderen in armere landen heeft consequenties voor ons eigen gedrag en voor de vanzelfsprekendheid waarmee wij van goederen genieten. Lessenich schrijft:

Zunächst wurde gezeigt, wie die gesamte, individuelle wie kollektive Lebensführung in den reichen Gesellschaften des globalen Nordens auf einem schon seit langem praktizierten, groß angelegten System ungleichen Tauschs beruht: In weiter Ferne, an den vielen Peripherien der kapitalistischen Weltökonomie, werden Arbeiten erbracht, Ressourcen gefordert, Giftstoffe freigesetzt, Abfälle gelagert, Landstriche verwüstet, Sozialräume zerstört, Menschen getötet – für uns, für die Menschen in den Zentren des Wohlstands, für die Ermöglichung und Aufrechterhaltung ihres Lebensstandards, ihrer Lebenschancen, ihres Lebensstils. Sodann wurde in einem zweiten Schritt nachgezeichnet, wie sich diese Zentren des Wohlstands von der sie nährenden und entlastenden Außenwelt abschließen, oder genauer: wie sie »fremde« Lebenswelten als ein »Außen« konstruieren, auf das sie zur Sicherung ihrer Lebensweise zugreifen können, ohne selbst jedoch von diesem in ihrer Integrität berührt zu werden. Die Beziehungen zwischen Zentren und Peripherien sind nach dem Prinzip der Halbdurchlässigkeit gestaltet: Während nach »außen« viel geht, soll nur wenig nach »innen« gelangen. Die globale Mobilitätskluft zugunsten des globalen Nordens ist dafür ein treffendes Beispiel: Die eine Hälfte der Welt bereist kollektiv die andere, eröffnet dieser aber nur einen höchstselektiven Zugang zu ihrem eigenen Wirtschafts- und Sozialraum. Wie die Lebens- sind auch die Bewegungschancen offensichtlich global teilbar – und effektiv geteilt. Was den einen möglich ist, bleibt den anderen verwehrt: Das nennt sich dann das Zeitalter der »Globalisierung«.

Spaanse kust waar vluchtelingen in bootjes aankwamen
We hebben ons gespecialiseerd op het maken van winsten – en de anderen vastgelegd op het verlies. Iemand betaalt de rekening van onze welvaart. Onze welvaart is gebouwd op kosten van anderen die de lasten dragen. Dit model noemt Lessenich de *externaliserings-maatschappij*. Het is een structuurmodel dat al eeuwen lang zo werkt – net zolang als het kapitalisme bestaat (500 jaar) in steeds wisselende globale constellaties en mechanismen. Kapitalisme moet om te blijven bestaan steeds verder uitdijen en zijn werkingsgebied steeds verder uitbreiden. Groei is het adagium, want zonder groei kunnen de winsten niet groeien. Lessenich hierover:

Rob Nixon, een wie Angus Deaton an der Universität Princeton lehrender US-amerikanischer Umweltforscher, fasst diese globale Konstellation als ein von den hochindustrialisierten Ländern dieser Welt ausgehendes Wechselspiel von  berdehnung und Auslagerung, outsizing und outsourcing: Der westliche Wohlstandskapitalismus greift, getrieben von seinem inneren Wachstumsumzwang, weltweit auf immer mehr und immer neue natürliche wie menschliche Ressourcen zu– und walzt die Folgekosten dieser Expansionsbewegung auf seine Außenwelt ab. Dass ihm dies gelingt und stets aufs Neue gelingen kann, liegt an seiner dominanten Position im Weltsystem, an der Verschränkung van ökonomischer und politischer Macht. Diese ermöglicht es den Gesellschaften des globalen Nordens nicht nur, eine strukturelle Gleichgültigkeit an den Tag zu legen, im Sinne der fraglosen Annahme einer prinzipiellen Verfügbarkeit all jener Ressourcen, deren es zur Fortsetzung ihrer expansiven und externalisierenden Dynamik bedarf. Die imperiale Lebensweise der » berentwickelten« Gesellschaften beruht zudem auf der Macht zur Unwissenheit, auf einem kollektiven Habitus, den Nixon »imperialen Provinzialismus « (bzw., bezogen auf die USA, „superpower parochialism“) nennt: die Macht, sich über die Folgen seines Handelns nicht nur keine Rechenschaft ablegen, sondern diese nicht einmal zur Kenntnis nehmen zu müssen, das Recht auf Nicht- Wissen für sich in Anspruch nehmen zu können.

Bij dit externaliseringsproces spelen sociologisch gezien volgens Lessenich drie factoren een rol namelijk macht, uitbuiting en gedrag. De asymmetrie van de macht (en daarop gebaseerde rijkdom) in de wereld, de globaliserende uitbuitingsmechanismen en een vorm van externaliseringsgedrag, dat door beide vorige factoren in stand wordt gehouden. We leven niet boven onze stand, nee we leven boven de stand van anderen, zij betalen de prijs voor het in stand houden van onze welvaart. Omdat we denken dat ons gedrag ‘normaal’ is, dat het ‘normaal’ is dat wij kunnen genieten van onze welvaart ‘die we met eigen handen hebben verdiend’, zo luidt het frame waarin we onze ‘bubbel’ presenteren, worden tegengeluiden, kritische stemmen en protesten weggewuifd. Als we ze wel ter harte zouden nemen, als we werkelijk zouden streven naar gelijkwaardigheid en eerlijke verdeling van onze welvaart zou onze maatschappij er anders gaan uitzien. Maar onze zelf opgebouwde grenzen, ook virtueel, zijn sterk. Politieke partijen verkondigen standpunten om onze belangen voorop te stellen en te verdedigen. “America first” komt niet uit de lucht vallen maar is een algemeen geaccepteerd gevoel. En veel andere landen zullen het hier in principe, namelijk met betrekking tot hun eigen land, mee eens zijn. In de kapitalistische economie geldt het recht van de sterkste. Lessenich gaat nader in op deze combinatie van onverschilligheid, onwetendheid en ignorantie in de rijkere landen:

Gleichgültigkeit und Unwissenheit, Indifferenz und Ignoranz muss man sich leisten können. Sie sind gelebte Zeichen einer Welt, in der die Herrschenden selbst noch das Wissen um ihre Herrschaft auszulagern vermögen – und diese damit unsichtbar machen können. Lange Zeit war die Externalisierungsgesellschaft äußerst erfolgreich darin, eine solche Unsichtbarkeit herzustellen: Das Sicherheitsmanagement an den Außengrenzen unserer Wohlstandswelt konnte ebenso hinter einem Schleier des Nicht-Wissens bzw. des Nicht-Wissen-Müssens verschwinden, wie die Praktiken der Ressourcenvernutzung und Umweltverschmutzung irgendwo im Jenseits des eigenen Erfahrungsraums versickern konnten. Und das Unsichtbarkeitsregime wurde mit der Zeit immer weiter perfektioniert, vom stofflichen Müllexport ans andere Ende der Welt bis hin zur Auslagerung der virtuellen Müllentsorgung ans untere Ende der globalen Sozialstruktur. Denn auch das gehört zur Externalisierungsgesellschaft in ihrer gegenwärtigen Gestalt: die »Müllabfuhr im Internet, betrieben von »digitalen Putzkolonnen« in den Billiglohnländern des globalen Südens – Heerscharen von Bildschirmarbeitern, die für die Internetfirmen unseres Vertrauens jeden Tag Millionen von Bildern auf ihre moralische Verträglichkeit hin überprüfen. Rund um die Uhr sorgen sie dafür, so Till Briegleb in einem beeindruckenden Bericht aus der verborgenen Parallelwelt unseres sozialen Netzwerkuniversums, »dass wir bei Facebook ein Profilbild sehen, das einen abgehackten Kopf zeigt, bei Youtube kein Video mit Kindesmissbrauch finden oder bei Instagram Grumpy Cat nicht in einer Serie mit geschredderten Küken und gehäuteten Hunden auftaucht«. Wie, diese Horrorbilder löschen sich nicht von allein? Die böse Seite der Macht virtueller Realität lost sich nicht von selbst in Wohlgefallen auf, oder wenigstens mit Hilfeselbsttätiger Suchalgorithmen? Nein, unser »Psycho-Müll« wird in entfernten Ländern abgeladen, meist in Südostasien, wo die wohlklingend »Commercial Content Moderation« (CCM) genannte Drecksarbeit seiner Entsorgung für uns von anderen erledigt wird, von Hand, von Menschen aus Fleisch und Blut. Die neben dem Hungerlohn auch die psychischen Folgen selbst zu tragen haben: „Von Libidoverlust über Schlafstörungen zu Depressionen, Alkoholismus und paranoidem Misstrauen gegenüber anderen Menschen reichen die Leiden, die das stumme Verschließen des Bilderhorrors im eigenen Kopf erzeugt.« Alles so schön bunt hier in der schönen neuen Medienwelt des globalen Nordens? Aber selbstverständlich. Solange der Rest der Welt mitspielt.

Vanuit onze veilige Westerse ‚bubbel‘ kan het daarom zijn dat je ruw wordt wakker geschud als je oog in oog komt te staan met de mensen in 3e wereld landen en de situatie waarin zij hun leven moeten doorbrengen. Als je de afvalbergen bezoekt bij de grote miljoenensteden in Afrika en Azië waar ook grote delen van het Westers afval terecht komt. Als je kennis maakt met de gevolgen van chemische rampen in plaatsen waar deze hebben plaatsgevonden (Bhopal India) of met de gevolgen van mijnbouw in landen

als Brazilië (de ramp in Mariana Minas Gerais 2015), de monoculturen van sojabonen, palmolie en de onvoorstelbare hoeveelheden pesticiden (Glyfosaat, ook bekend onder de naam Roundup van het bedrijf Monsanto) die daarvoor worden ingezet, dan kom je misschien op andere gedachten. (Inmiddels is glyfosaat ook al aangetroffen in de moedermelk, in bier en tal van andere stoffen in West Europa). De contouren van de 'bubbel' waarin we leven zijn opeens zichtbaar. Lessenich schrijft dat het zal uitlopen op veranderingen. Maar hoe die veranderingen eruit zullen zien is nog ongewis. Zeker is dat het zal veranderen, Klimaatverandering en vluchtelingenstromen zullen grote gevolgen hebben en simpele politieke stellingnames die de problemen wegwuiven, getuigen van een verschrikkelijke egoïstische en kortzichtige domheid die alleen maar meer ellende voor mensen zal veroorzaken. Lessenich hierover:

Doch die Verhältnisse, sie bleiben nicht so. Der Preis der Externalisierungsgesellschaft wird zunehmend sichtbarer, die Kollateralschaden unseres gesellschaftlichen Fortschritts- und Entwicklungsmodells lassen sich immer weniger übersehen – soweit entfernt sie uns auch scheinen mögen: Schmutzarbeit in den Werkhallen des globalen Südens, Giftmülldeponien in den Metropolregionen Afrikas und Asiens, Flüchtlingslager an den Grenzen von Dritt- und Viertstaaten, schmelzende Polarkappen und steigende Meeresspiegel am anderen Ende der Welt. In weiter Ferne – so nah: Was lange Zeit verborgen schien, lässt sich mittlerweile nicht mehr ohne weiteres ignorieren. Die langanhaltende, letztlich bis heute intakte „>Normalität< der Externalisierung“, so Immanuel Wallerstein, der Doyen der soziologischen Weltsystemforschung, »ist zu einer Kindheitserinnerung verblasst.« Kosten abzuwälzen und die Gewinne einzustreichen, Schaden auszulagern und den Nutzen davon zutragen, und bei alledem noch so zu tun, als ob nichts wäre: Das ist heute immer weniger oder jedenfalls zunehmend schwerer möglich. Früher war nicht alles besser, aber doch einiges leichter – sei es, den wirtschaftlichen Wiederaufstieg Nachkriegsdeutschlands zu einem »Wunder« zu erklären oder den Ländern der »Dritten Welt« bei guter Führung und erwiesener Freundschaft mit dem Westen die unaufhaltsame Entwicklung zur Wohlstandsgesellschaft zu versprechen. Heute wissen wir, dass der Zug des Fortschritts nicht überall hält. Wir können uns der Einsicht nicht länger erwehren, dass er für viele Menschen und weite Teile der Welt schlicht abgefahren ist. Und wir können uns auch nicht mehr dagegen wehren, dass uns deren Elend immer unverhohlener und schonungsloser vor Augen tritt.

Of we het willen of niet: de 'bubbel' waarin we ons collectief hebben gewenteld wordt doorgeprikt of is al op veel plaatsen doorgeprikt. Ons kapitalistisch neoliberale groeimodel ten kosten (en over de rug) van anderen zal aan zijn grenzen stoten. De wal keert het schip. Grondstoffen zijn eindig. Technische antwoorden zijn niet de enige en ook niet afdoende, gezien de complexiteit van de uitdagingen. Technici zullen deze problematiek

niet kunnen oplossen, hoe graag techneuten dat ook zouden willen. De prijs van geweld en het willen beheersen van mensen zal hoog zijn. De beschaving schudt op haar grondvesten als egoïstische heersers opgehitst door hun volgelingen hun gang kunnen gaan en meer schade aanrichten dan een samenleving kan verdragen. Er staat veel op het spel. Tegenkrachten zijn gevraagd, mensen die zich inzetten voor humanitaire antwoorden, stappen op weg naar opheffing van ongelijke machtsrelaties, klimaatrechtvaardigheid, een eerlijke verdeling van goederen en grondstoffen, rechtvaardigheid met een grote hoofdletter die geen enkele partij uitsluit. En kennisvergaring, goed onderzoek naar werkelijke mechanismen van onderdrukking en uitbuiting, het delen van die uitkomsten, het verkleinen van de onwetendheid en onverschilligheid. Een immense taak. Maar er is geen tijd om te dralen of omt te blijven wachten.

John Hacking
23 november 2018

Bron: Lessenich, Stephan, Neben uns die Sintflut. Die Externalisierungsgesellschaft und ihr Preis, Berlin 2016 (Hanser). Pag. 179-183

Overbodig

Vergankelijkheid, kortstondigheid, sterfelijkheid, het zijn begrippen die wij als mensen in ons leven concreet tegenkomen in de ervaringen die wij ondergaan. Ons leven is vergankelijk. Gedachten komen en gaan en zijn kortstondig; op het einde van ons leven wacht ons de dood. Dat kan zijn na een lang leven maar het kan ook lang daarvoor door een ongeluk, een natuurramp of een ziekte. Wat opvalt in de voortplanting van planten, dieren en mensen is de hoeveel zaad die wordt geproduceerd om een enkel exemplaar voor te brengen. Slechts een eikel bevrucht een zaadcel (bij dier en mens), van de honderdduizend zaadpluisjes van een plant komen er slechts enkele tot leven als nieuwe plant, de rest gaat verloren. Waarom deze overvloed, waarom deze op het eerste oog lijkende verspilling? Waarom gaat het op deze wijze en wordt er niet efficiënter omgegaan met materiaal en energie? Veel is overbodig, overtollig, niet bruikbaar. Maar nu redeneer ik als een industrieel die met zo weinig mogelijk kosten, dus materiaal en mensen, een product wil produceren voor een zo hoog mogelijke prijs. Ik overdrijf. Ik weet het. Maar zo lijkt het soms te werken in onze samenleving: winsten maximaliseren en kosten drukken. Al het overbodige wegsaneren, weg bezuinigen, weg rationaliseren.

Maar de schijn bedriegt. In het VPRO programma Tegenlicht (24 maart 2019) sprak Roland Duong over de overbodigheid van veel (nutteloos) werk in bedrijven en bij de overheid. Managementlagen in een bedrijf bijvoorbeeld waar het management vooral zijn eigen functie in stand houdt terwijl ondertussen daardoor de bureaucratie groeit en groeit. Of we maken ons onderdanig aan computers om zoveel mogelijk data vast te leggen: gevolg is dat in de zorg soms meer tijd besteed wordt aan het registreren van handelingen dan aan het helpen van patiënten.

In dit programma werd ook het maatschappelijk impact van sommige beroepen tegen het licht gehouden. Een reclameman of een bankmanager kost de samenleving meer dan dat het opbrengt. Daarentegen mensen die in zorgende beroepen werken leveren voor de samenleving meer op dan dat ze kosten. Dat zou je misschien niet verwachten, maar hier gaat het niet alleen om loon en arbeidskosten. Iemand die in een crèche werkt maakt het mogelijk dat anderen een beroep kunnen uitoefenen. Een bankdirecteur of reclameman vliegt de wereld rond, vergadert en vergadert, laat rapporten schrijven en strijkt grote winsten en bonussen op, maar niemand anders wordt daar blij van. In feite zijn dit soort beroepen een vorm van diefstal. Slechts weinigen profiteren hiervan en de maatschappij wordt er niet beter van.

In dit zelfde programma kwamen mensen aan het woord die hun werk bij een bedrijf of bij de overheid ervoeren als zinloos en overbodig. Het alternatief was stoppen hiermee en iets anders gaan doen. Maar dat is makkelijker gezegd dan gedaan. Kiezen voor geen inkomen, het opgeven van financiële zekerheid, is een keuze die niet iedereen durft te maken. Maar er zijn uitzonderingen. Sommigen in dit programma hadden toch die stap gezet en waren iets nieuws begonnen, bijvoorbeeld als kunstenaar. Ze hebben de knoop doorgehakt en uiteindelijk gekozen om hun 'bullshit-baan' aan de wilgen te hangen.

Inspirerend naar aanleiding van dit programma vond ik vooral de vraag om eens bij jezelf en in je eigen leven na te gaan wat er allemaal eigenlijk aan overbodigs schuilt, zaken waar je energie in stopt, waar je mee bezig bent en die eigenlijk zinloos en nutteloos zijn. Een van de opmerkingen van Roland Duong was dat wij als mensen misschien wel bang zijn voor het onbepaalde, bang voor de vrijheid die alles open laat maar die ook geen zekerheid biedt. We kiezen dan eerder voor nutteloos werk, een baan zonder inhoud, omdat we graag zekerheid willen, dan voor de onzekerheid van een leven in vrijheid, voor het volgen van je passie, voor dingen doen die je als zinvol en waardevol ervaart.

Je ziet dat ook aan de volle agenda's, geen dag, geen uur onbenut. Maar waarmee, met welke activiteiten en wat leveren ze op? Als ik naar mijn eigen

leven kijk ontdek ik dat ik uren buiten kan zitten op de bank, kijken, niets doen, af en toe een pot met planten verplaatsen en dat is het dan. Nadenken, wat mijmeren, genieten. Is dat verspilling? Is dat zinloos? Ik ervaar dat niet zo. Ik vind het eerder verspilling van tijd en moeite om in een winkel uren door te brengen op zoek naar passende kleding. Maar dat is ieders eigen smaak. Ik ga liever uren wandelen. Daarin ervaar ik meer zin. Daarom spreekt mij het thema 'Niets', 'Leegte' zo aan. Op het eerste gezicht heb je niet zoveel in handen, maar puntje bij paaltje is dit thema voor mij een toegang tot een zinvol en waardevol leven. Giovanni Rizzuto heeft er een heel boek aan gewijd en een van zijn gedachten over eindigheid en het niets, de relativiteit van ons bestaan, de schoonheid van het onvolmaakte, het vergankelijke wil ik hier weergeven. Hij schrijft:

Een citaat uit *Essays in Idleness* van Kenkō geeft inzicht in wat we de Japanse esthetica van imperfectie en vergankelijkheid kunnen noemen: *If our life did not fade and vanish [...], but lingered on forever, how little the world would move us. It is the ephemeral nature of things that makes them wonderful.*

Weemoed over de eindigheid van de dingen maakt dat hun schoonheid intenser wordt beleefd. Dit gevoel wordt aangeduid met de esthetische categorie *Mono no aware*. Op het jaarlijkse festival, waar Japanners massaal de kortstondige bloei van de sakura of kersenbloesem bewonderen, wordt dit collectief beleefd. De term *mono no aware* is bedacht door de literatuurwetenschapper Motoori Norinaga, die beweert dat in *Het verhaal van Genji* (11e eeuw n. Chr.), de eerste en beroemdste Japanse roman, alles zou draaien om deze specifieke beleving van schoonheid. *Mono no aware* betekent verwondering (*aware*) over de dingen (*mono*) vanuit een verhoogde ontvankelijkheid voor hun vergankelijke schoonheid. Dit is de esthetisering van de boeddhistische gedachte dat de werkelijkheid dharmisch en niet-substantieel van aard is. Er wordt genoten van de kortstondige schoonheid, maar altijd met een weemoedige ondertoon. Vergankelijkheid wordt zichtbaar in het vluchtige moment, maar ook in de "imperfectie van een breekbare materie". Hier snijden tijd en ruimte elkaar in het hart van de werkelijkheid. Deze onvolkomenheid wordt benadrukt in een andere esthetische categorie die *wabi-sabi*, of schoonheid van het onvolmaakte, wordt genoemd. Wanneer schoonheid over haar hoogtepunt heen lijkt te zijn, verliest ze niet haar glans. Integendeel, zij maakt intenser deel uit van dat wat aan verval ten prooi valt. *Wabi-sabi* drukt imperfectie uit die tastbaar wordt in de onregelmatigheid van materie en vorm:

In all things, perfect regularity is tasteless. Something left not quite finished is very appealing, a gesture towards the future.

Citaat uit: Rizzuto, Giovanni, Denkend aan niets. Naar een filosofie voorbij ietsisme en nihilisme, Leusden 2018, (ISVW Uitgevers) p. 175-176

Het programma Tegenlicht maakte duidelijk dat onze hang naar beheersing en perfectie niet garandeert dat er dan ook een goed eindresultaat te wachten staat. Het is eerder omgekeerd. Hoe meer in de greep van de drang om te beheersen, hoe meer zinloosheid er aan de randen ontstaat. Overbodige functies, overbodig gedrag, overbodige investeringen. En dat alleen maar om nog meer greep op de werkelijkheid te krijgen. Vergelijk de investeringen die door grote bedrijven gedaan worden om greep te krijgen op hun consumenten, hun koopgedrag, hun opvattingen en voorkeuren. Hoeveel mensen werken bij Google, Facebook om deze miljardenindustrie draaiende te houden en te laten groeien? Hoeveel soorten namen voor managers worden bedacht om dit circus in de lucht te houden? In de politiek zie je hetzelfde: politici vinden zichzelf uit als redders voor problemen die er niet zijn, of ze creëren problemen om die vervolgens te willen oplossen.

Daarbij dragen hun partijen namen waarin vrijheid en democratie naar voren komen maar waarbij in praktijk nauwelijks sprake is van vrijheid en van democratische beslissingsbevoegdheid van de leden. Sommigen creëren zelfs een ondergangsstemming, een doemscenario zich baserend om obscure ondergangsprofeten om zelf als een Messias tegen het donkere achtergrond licht van de Apocalyps te kunnen schitteren. Volslagen overbodig. Je zou ook kunnen volstaan om binnen de bestaande groeperingen het beste te geven om je ideeën gestalte te geven. De omweg via een nieuwe partij is helemaal niet nodig. Dat laat alleen maar zien dat het niet om je idealen gaat maar om jou als persoon. Je hebt een voetstuk nodig. Ook al zo'n overbodige actie. Je kunt beter acteur worden dan je talenten te misbruiken in de politieke arena.

Zo zijn er op elk terrein in onze samenleving gebieden waar het overbodige net als zwerfvuil het levensplezier vergalt. Opruimen alleen helpt niet altijd. Het is slimmer aan de bron het overbodige tegen te gaan. Bezint eer ge begint. Het is vooral ook een laten, een loslaten, een niet willen beheersen en sturen. Dat kun je makkelijk oefenen. Vooral en bovenal in je eigen leven. Veel succes, of beter veel ervaringen van 'niets'.

John Hacking
25 maart 2019

Innerlijke woestijn

To see a World in a Grain of Sand
And a Heaven in a Wild Flower
Hold Infinity in the palm of your hand
And Eternity in an hour.
Willam Blake

“Het is onze nederige overtuiging
dat het goddelijke en het menselijke
elkaar ontmoeten in het kleinste detail
van het naadloze kleed van Gods schepping,
zelfs in het laatste korreltje stof van onze planeet”

Paus Franciscus in Laudato si' (p.11)

Hoe ervaar je de wereld waarin je leeft? Hoe ervaar je jezelf? Hoe ervaar je
jouw lichaam dat je als het ware bewoont? Hoe merk je dat er samenhang
is? Voel je jezelf verbonden, of is er eerder sprake van een gevoel dat je een
soort van eiland bent in een oceaan van ‘vreemde’ anderen? Religieuze
bewustwording, religieuze gewaarwording wil eigenlijk zeggen: ontdekken
dat je niet alleen bent, dat er een samenhang is, dat er een groter geheel is
waarin je bent opgenomen. Een moment van inzicht dat jouw individualiteit
ver overstijgt zou in woorden uitgedrukt zo kunnen luiden:

In elke korrel zand
het goddelijke
In elke straal van licht
het sacrale

Religie en religieuze bewustwording wil eigenlijk zeggen: weten en ervaren
dat je verbonden bent en dat je door die samenhang en die verbondenheid
ook het gevoel hebt dat je gedragen wordt door een groter geheel. Een
geheel van verbanden, een geheel van zinsverbanden, betekenissen die de
betekenis die jij zelf aan je leven en aan je plek in deze wereld (en kosmos)
geeft, dragen en funderen, zij vormen als het ware niet alleen het omhulsel
maar geven ook een route aan, een kaart om je te oriënteren in de wereld.
Maar de mens is niet alleen een wezen dat betekenis geeft, de mens is ook
een wezen waarin het lichamelijke, het natuurlijke zich op een heel eigen
wijze manifesteert. De Encycliek Laudato si' die deze komende week
aandacht krijgt in de Rooms Katholieke Kerk zegt:

“Men vergeet dat “de mens niet alleen
zichzelf makende vrijheid is. De

mens schept zichzelf niet. Hij is geest en wil, maar hij is ook natuur.”

Laudato si' (p. 9-10)

Omdat je als mens ook lichamelijk bent en omdat je vanuit en met je lichaam de werkelijkheid waarneemt, ervaart en erop reageert, zou je grosso modo kunnen zeggen over het uiteindelijke proces: Leven = je lichaam verliezen, stukje bij beetje. En het eindresultaat is uiteindelijk de dood. En met de dood (die altijd komt) komt ook de vraag naar de zin van dit leven: is het en was het de moeite waard? Was het de moeite waard om geleefd te worden, heeft het vanuit mijn perspectief als mens wat opgeleverd voor mij en mijn relaties, voor mijn bewustzijn en mijn welbevinden, voor mijn zingeving en mijn betekenisvolheid, voor mijn bijdrage aan de wereld en aan de medemens? Zie hier, het relationele is er volop in aanwezig. Als de vraag alleen zou luiden: heeft het mij wat opgeleverd, dan zit je op een eiland, dan ben je een heel erg narcistische persoonlijkheid, en in feite een heel tragisch figuur. Want alles wat je dan niet gekregen hebt (van buiten jezelf) ervaar je dan als tekort, of als een verlies. Dan ben je in je manipulaties niet geslaagd om voortdurend in het middelpunt te staan van de aandacht en de belangstelling. Dan ben je slechts een zwakke magneet geweest en geen sterke, dan heb je weinig mensen aan je gebonden en is je gevoel van geslaagd zijn misschien veel minder als je je waardering hiervan af laat hangen. Anderen mensen zijn dan geen subjecten, geen mensen waar je een gelijkwaardige relatie mee aangaat maar slecht tws gebruiksvoorwerp. Dan voel je jezelf thuis in een wereld van objectivering, in een wereld waar paradigma's gelden die de wereld (en medemens) tot object maken:

manipulatie

eendimensionaliteit

vijandigheid t.a.v. vriendschap, liefde, begrip

Het grote adagium luidt dan: TEGEN i.p.v. SAMEN

Laudatio si' gaat uitgebreid in op het technocratisch paradigma dat vaak als zaligmakend in onze wereld wordt gepresenteerd. (Vgl. Laudato si' p. 67). Je zou het een nieuwe vorm van religie en van verbondenheid kunnen noemen, een nieuwe vorm van religie die de hemel op aarde belooft aan de volgelingen en de toegewijden aan dit paradigma. Maar weinigen zijn uitverkoren, weinigen zijn echt toegelaten. Het wordt nooit een wereld waarin gestreefd wordt naar welvaart en welzijn voor allen, ook voor de 'minsten der minsten', de mensen in de marge, de 'have-nots' en daar zijn er nogal wat van op deze wereld. RIJK zijn en RIJK worden gaat vaak ten koste van veel anderen die dan in ARMOEDE blijven hangen omdat ze geen kansen krijgen, omdat ze worden uitgebuit, omdat ze 'kind van de rekening' worden in een

wereld waarin hebzucht, afgunst en zelfzucht de boventoon voeren. Laudato Si zegt in dit licht, verwijzend naar het boek van de Uittocht, Exodus: De vrijheid van de markt is een afgod, een gouden kalf (vgl. Laudato si' p. 68).

Als mensen geen vaste baan hebben, moeten zien rond te komen wat de dag hen brengt, als ze afhankelijk zijn van de goodwill van anderen, baantjes voor een dag, dan kunnen zij nooit landen in zichzelf want zij voeren voortdurend een strijd om het bestaan. Alle 'loonslaven' die in India 4 uur van te voren te horen kregen dat ze niet meer konden werken omdat er dan een totale 'lock down' zou plaatsvinden door het corona-virus, stonden opeens op straat, zonder loon, zonder perspectief, zonder zekerheid. Miljoenen probeerden naar huis te gaan, de plek waar ze vandaan kwamen, totale chaos op de straten. Zij zijn het gezicht van de miljoenen en miljoenen mensen die niet echt meetellen in onze maatschappij omdat ze geen vast werk, geen vast inkomen en geen zekerheid hebben. Want arbeid = ook een zinvolle plaats in de samenleving innemen, er toe doen, meetellen, waardevol zijn, voor anderen maar vooral ook voor jezelf. Je gevoel van eigenwaarde, je bent betekenisvol.

In onze samenleving zijn niet politici gevraagd die onder het mom de stem van het volk te vertegenwoordigen, anderen die in hun ogen afwijken van hun ideaal, aan de schandpaal nagelen als bedreiging voor het volk en met name voor de welvaart van dat volk, zoals "America first", "Holland first" (Baudet, Wilders), "Farmers first" (Farmers Defence force), "White people first" (Breivik, Alternative für Deutschland, Front National, Forum voor Democratie, etc. etc.).

Heiligen zijn gevraagd - een "School of Saints" die niet corrupt, maar dienstbaar, deemoedig het goede voorbeeld gevend, voorgangers in goedheid en bescheidenheid. Zij zijn nodig om de "spiraal van vernietiging, van zelfvernietiging" te doorbreken. Want de politici die zo hard roepen dat het volk gehoord moet worden en dat zij luisteren naar het volk, zij begrijpen en verstaan het volk en hun angsten, hun verlangens en hun behoeftes, roepen ook meteen om een sterke man (zelden of nooit een vrouw), die de kastanjes uit het vuur zal halen. En elk middel is daartoe geschikt als het doel maar wordt bereikt. Leugen en bedrog, uitgestreken smoelwerken, stroopsmeerderij, glasharde ontkenningen, onderschrijven van idealen en waarden die in een rechtsstaat gelden voor het publiek, terwijl het handelen tegenover gesteld is, het hoort er allemaal bij als de man maar met zijn partij aan de macht kan komen. En als het zover is, dan is het bijltjesdag. Dat hebben we al vaak gezien in de recente geschiedenis: het begint met het verbranden van boeken en het eindigt bij het verbranden van mensen. De hel op aarde is dan een feit.

Laudato si' spreekt over woestijnen: woestijnen in de samenleving en innerlijke woestijnen. Mensen die de weg kwijt zijn en hun heil zoeken in goederen, in consumptie, in genieten en het bevredigen van hun verlangens. Maar deze zijn nooit genoeg bevredigd. Ze vragen steeds om meer: "Daar de markt ertoe neigt een dwangmatig consumptie-mechanisme te veroorzaken om zijn producten af te zetten, worden mensen uiteindelijk meegezogen in een wervelwind van aankopen en overbodige uitgaven." En ook: "Obsessief consumeren is een subjectieve weerspiegeling van een technisch-economisch paradigma. Er gebeurt wat Romano Guardini al signaleerde: de mens "accepteert de gewone objecten en gebruikelijke vormen van leven, zoals zij worden opgelegd door rationele plannen en massaproducten en hij doet dit in het algemeen met de indruk dat dit alles redelijk en juist is." Guardini, Das Ende der Neuzeit p. 66-67 in Laudato si' (p. 117)

"Dit paradigma doet allen geloven dat zij vrij zijn, zolang zij een vermeende consumptievrijheid hebben, terwijl in werkelijkheid een minderheid, die de economische en financiële macht heeft, de vrijheid bezit." Laudato si' (p. 117)

Uiterlijke en innerlijke woestijnen hangen samen. Zoals een mens onderdeel is van een wereld waarin hij bestaat, leeft en zichzelf en zijn relaties vorm geeft, zo is een mens ook onderdeel en gevangen in de woestijnen die de samenleving hem aanbiedt, oplegt, door de lokroep van de consumptie. Zij groeien en groeien en Laudato si' legt de vinger op de wonde als zij zegt: "Als "de uiterlijke woestijnen zich in de wereld vermenigvuldigen, omdat de innerlijke woestijnen zo uitgestrekt zijn geworden" vormt de ecologische crisis een oproep tot een diepgaande innerlijke bekering." Laudato si' (p. 124)

Maar er is hoop:
De plantjes tussen de tegels
wat een optimisme.

Ondanks dat:

De innerlijke woestijnen:
de onvrede met zichzelf,
de onvrede met de situatie.
De innerlijke woestijn
rukt op.

Heiligen zijn gevraagd, geen schoothondjes, geen ja-knikkers, geen meelopers, geen zakkenvullers, geen willoze slaven, geen opportunisten, geen

machtswellustigen, geen gelukszoekers in de politiek die alleen maar voor eigen gewin bezig zijn, geen racisten en intolerante types die anderen weg zetten om zelf beter te lijken, geen bange muizen die tegen anderen opkijken, geen hypocriete profeten, geen doemdenkers, etc. etc.

Heiligen, zonder stralenkrans. Die dient nergens toe. Heilig wil zeggen: apart gezet, apart omdat het bijzonder, kostbaar, waardevol is. Onze leefwereld is waardevol, kostbaar. Onze aarde is waardevol, te kostbaar om haar te laten leegroven door niets ontziende kapitalisten. Onze medemens is waardevol, ongeacht ras, afkomst, kleur, religie, seksuele voorkeur etc. We hebben voor veel dingen zelf de sleutel in handen. Het komt aan op onze keuzes. Of we de innerlijke woestijnen laten doorwoekeren of dat we op weg gaan om deze achter ons te laten. Een goede reis.

John Hacking
13 mei 2020

Meer info over Laudato si': www.laudatoweek.org

2022 Duurzaam (leren) leven

„Der Mensch ist kein selbstgenügsames autonomes Wesen, sondern muss von Anbeginn an als „in-Beziehung-stehend“ beziehungsweise als „von Beziehungen abhängig“ gedacht werden. Während die Verletzlichkeit auf mehr oder weniger schmerzhaftes Phänomene verweist wie Müdigkeit, Schmerz, Krankheit oder Tod, offenbart die Philosophie des „leben van“ die Transitivität des Lebens, das heißt dessen Bedingtheit beziehungsweise Gerichtetheit. Zugleich unterstreicht die Philosophie des „leben von“ die Bedeutung des Vergnügens und des Genusses: Unser Eintauchen in den Bereich des Empfindsamen zeugt von einem Wohlgefallen an den Dingen, von einer ursprünglichen Lebensfreude, die gleichbedeutend ist mit der Liebe zum Leben selbst. Im Mittelpunkt steht neben dem Genuss auch die Überwindung der Dualismen Natur/Kultur, biologisch/sozial, Körper/Geist und Selbst/Welt.“

Corine Pelluchon
der blaue reiter 48 (2021), p. 26

Leven van de wereld

De mens leeft niet alleen in deze wereld, hij leeft ook van de wereld. Corine Pelluchon stelt in navolging van Emanuel Levinas dat de mens een wezen is dat de wereld beschouwt als voedsel. De lichamelijke van de mens constitueert een oorspronkelijk relatie met de wereld: de wereld verschaft

o.a. voedsel, de mens geniet daarvan. De wereld is object van handelen en in de arbeid wordt die wereld gevormd en aangepast. De mens ontleent daar zin aan. De mens als een gevoelig wezen, kan genieten van zijn werk, genieten van zijn eten, genieten van zijn lichamelijkeheid. Dat geeft ook zin aan het leven. Pelluchon schrijft:

“Von Nahrung statt einfach nur von Ressourcen zu sprechen, verlagert den Akzent auf das großzügige Wesen einer sensiblen Welt, auf ihren Überschuss. Die Dinge, von denen wir leben, sind nicht auf ihre Funktionalität reduzierte Werkzeuge oder Utensilien, sondern sie bieten sich unseren Sinnen dar und treten uns stets als Gestalten in ästhetischer Form entgegen. Ebenso erfüllen die Lebensmittel, die wir uns einverleiben, nicht allein unsere Bedürfnisse als wären sie rein mechanisch dazu geeignet, eine Leere zu füllen, als wäre Nahrung bloßer Treibstoff. In dem Moment, in dem wir essen, verwandelt sich das Bedürfnis in Genuss, sofern wir nicht vorher extremen Entbehrungen ausgesetzt waren. Leben heißt „leben von“ und „leben von“ heißt genießen.“

Genieten is een wezenlijke dimensie van ons bestaan. Ons leven reduceren tot een “in-de-wereld- zijn” zoals Martin Heidegger stelt, we zijn er als het ware ‘in geworpen’, doet geen recht aan de mens: er is eerder sprake van een “met-de-wereld-zijn”. In het genieten van de wereld, de dingen die de wereld biedt, zijn we meer in harmonie met de wereld. Ons bestaan is geen project, geen opgave, geen ‘zorg om het Zijn’, maar een vorm van leven, een bestaanswijze als mens die lichamelijke is. Leven wil zeggen, hechten aan het leven, genieten van ontmoetingen, van samen dingen doen, genieten van een landschap, van kunst en cultuur. Genieten van het werk van onze handen en hoofden. Genieten van niets doen, vakantie, stilte. In het samen eten komt expliciet naar voren hoe wij ons leven kunnen opvatten als een kwalitatief gebeuren, dat onze grenzen overstijgt en onze beperkingen als individu ruimschoots compenseert. Pelluchon spreekt in die zin over een ‘cogito gourmand’:

„Bevor wir ein cogito, das heißt ein „denkendes Ich“ sind, sind wir ein schlemmendes, ein genussfähiges und denkendes Ich (cogito gourmand) und unser „Sein-mit-der-Welt“ ist immer auch ein „Sein-mit den- Anderen“. Sobald wir essen oder irgendwo wohnen, sind wir immer in Kontakt mit anderen, menschlichen und nicht-menschlichen Lebewesen. Da unsere Art zu essen oder das Land zu nutzen immer Auswirkungen auf die anderen und das andere hat, offenbart sich die ethische Dimension unserer Existenz. Ethik beginnt nicht, wie Levinas schreibt, mit der Begegnung mit einem anderen Menschen, mit dessen Gesicht. Ethik beginnt, sobald man isst und irgendwo lebt. Dass die menschliche Existenz nicht nur als Selbstentäußerung, als „Ek-stase“ zu denken ist, wie von Heidegger, sondern auch als Empfänglichkeit, wird besonders deutlich, wenn wir über Menschen nachdenken, die ein kompliziertes Verhältnis zur Nahrung haben.“

Onze lichamelijkheid is constitutief voor onze relatie met alle anderen, ook de niet-menselijke wezens, de dieren en de planten. De vermoeienissen van het lichaam, de wandelaar die vermoeid raakt, de sporter die op de grenzen van zijn kunnen presteert, dat alles wijst ons erop dat wij in de wereld op een bijzondere wijze bestaan en dat het leven ook moeizaam kan zijn omdat het ons terugwerpt op onze lichamelijke grenzen. Wij zijn niet de kroon op de 'schepping'. Waarom zouden wij onszelf beschouwen als meerderwaardig boven dieren en planten als wij af en toe balanceren op de afgrond, als we 'spelen met kernwapens', met dodelijke virussen, met chemische wapens en ander oorlogstuig. Eerder het tegendeel. Elke oorlog laat dat zien. Hiërarchisch denken vanuit een evolutionair schema, of een religieuze vooringenomenheid, draait de mens alleen maar een rad voor ogen. Hoogmoed komt voor de val. Hybris leidt niet tot een betere wereld waar elk wezen een plaats kan vinden. Onze subjectiviteit is niet beperkt tot ons individueel bestaan. Als we zo denken hebben we het niet begrepen. Pelluchon stelt met een verwijzing naar Hannah Arendt:

„Die Tatsache, dass wir geboren werden, bezeugt nicht nur unsere Abhängigkeit von anderen und stellt derart die Intersubjektivität in den Mittelpunkt der Konstitution des Subjekts, sondern sie betont auch unsere Unbestimmtheit und Einzigartigkeit. Aus diesem Grund schreibt Hannah Arendt, dass „die Geburt das Schema des politischen Pluralismus darstellt.“ Darüber hinaus und vor allem bedeutet geboren zu werden nicht nur einfach plötzlich da zu sein, sondern in eine Welt zu kommen, von einer Welt aufgenommen zu werden, die von vielen Generationen gestaltet wurde, das heißt aus dem natürlichen und kulturellen Erbe besteht. Jedes Neugeborene ist ein Versprechen für die Erneuerung der Welt. Die gemeinsame Welt, zu der man gehört und die man durch seinen Körper erlebt, indem man geboren wird und indem man handelt, gibt dem Leben Fülle, macht es reich. Wenn man sich als fleischliches, verletzliches und gezeugtes Wesen erfährt, akzeptiert und festigt, wird das Bewusstsein der Zugehörigkeit zu dieser Welt, die größer und älter ist als man selbst, zu einem gelebten Wissen, das die Beziehung zu einem selbst und damit die Beziehung zu den anderen verändert. Weil es einem einsichtig wird, was einen mit anderen Lebewesen verbindet, will man sie nicht mehr beherrschen. Auf einmal gelingt es einem, den anderen einen Platz in seinem Leben einzuräumen, und deren Erfüllung, deren Glück als Bestandteil seiner eigenen Erfüllung, seines eigenen Glücks zu erachten.“

Er zal echter nog veel water naar zee stromen voordat het besef is doorgedrongen dat wij niet op een eiland leven, (of in een onafhankelijk land, zoals populistten stellen), maar dat alles met allen, en allen met alles is verbonden. Wij zijn globaal, we leven niet alleen globaal, wij maken deel uit van een globale wereld want zij is de kern van ons bestaan, en dat bestaan noemen we 'leven'. Ons ingrijpen in de processen van deze wereld heeft

gevolgen. Hoe hard de ontkenner van klimaatverandering ook roepen, hoe minder ze met de gevolgen van ons handelen rekening willen houden, de rekening zal worden gepresenteerd als de zeespiegel stijgt, de permafrostgebieden opwarmen en de oerwouden verdwijnen. Bomen vormen onder andere de garantie voor ons bestaan. Uit winstbejag staan we toe dat grote delen van de bossen worden vernietigd (en alles wat daarvan afhankelijk is) en zo ondergraven we onze eigen toekomst.

Afval als centraal thema voor de toekomst

Inmiddels is onze wereld al lang niet meer ongerept. We produceren niet alleen bergen afval, we stellen alles in werking om grondstoffen te delven, ongeacht de maatschappelijke en politieke kosten. Landen waarin corruptie heerst, waar alleenheersers de dienst uitmaken en waar het leger de dagelijkse gang van zaken bepaalt, als ze maar leveren wat we nodig hebben. Legers van 'vrijwilligers' (huursoldaten) worden ingevlogen om deze grondstoffendelving te bewaken, om oppositie onder de duim te houden, om iedereen die tegen deze uitbuiting van de aarde is inclusief milieuschade de mond te snoeren en in het uiterste geval te doden. Dit werpt niet alleen een smet op onze toekomst. Geopolitiek die het politieke handelen bepaalt, laat zich in feite niks gelegen liggen aan een menselijke toekomst waarin alle deelnemers van belang zijn. De oorlog in Oekraïne is daar een levend voorbeeld van.

De onverschilligheid waarmee wij vaak optreden ten aanzien van wat we achterlaten is ten hemel schreiend. Rijke landen exporteren hun afval naar arme landen. Probleem opgelost. Maar schijn bedriegt. Justin McGuirk stelt in een artikel "The waste Age": "Recognising that waste is central, not peripheral, to everything we design, make and do is key to transforming the future." Hij noemt de tegenstelling tussen natuur en cultuur problematisch. In feite is deze kunstmatig. Maar het allerergste is dat in deze hele discussie het thema van het afval volledig ontbreekt. McGuirk stelt:

"Waste is precisely what dissolves the distinction between nature and culture. Today, when the very weather is warped by the climate crisis, and plankton thousands of metres deep have intestinal tracts full of microplastics, the idea of a nature that is pristine or untouched is delusional. Nature and waste have fused at both planetary and microbiological scales. Similarly, waste is not merely a byproduct of culture: it is culture. We have produced a culture of waste. To focus our gaze on waste is not an act of morbid negativity; it is an act of cultural realism. If waste is the mesh that entangles nature and culture, it's necessarily the defining material of our time. We live in the Waste Age."

Onze wereld is op weg om bijna verzadigd te worden met ons afval. Op de hoogste bergtoppen is plastic aangetroffen, in de diepste spelonken in de

oceanen is plastic te vinden. In onze bloedvaten zwemmen microscopisch kleine plasticdeeltjes, aluminium(zout) dat niet afbreekbaar is, krijgen we via deodorant in onze poriën binnen en zwerven in ons lichaam rond. Inmiddels is het onvoorstelbaar geworden hoeveel afval we werkelijk produceren en hoe we dat ooit kunnen opruimen. McGuirk wijst hierop als hij stelt: "If we look at the material ages of human history, from the Stone Age and the Bronze Age through to the Steam Age and the Information Age, we get the illusory sense that hard things are dematerialising. In fact, the opposite is true. The Steam Age launched a great explosion of material goods that has mushroomed exponentially ever since, while statistics about our current rates of waste numb the mind. What does it mean to say that, by 2050, as much as 12 billion tonnes of plastic will have accumulated in landfills or the natural environment? What does it mean to observe that more than a million plastic bags are consumed every minute globally, and that this amounts to between 500 billion and 5 trillion a year? Such numbers present a seemingly precise quantification yet one that's utterly ungraspable. The average person just translates them into 'a shitload'."

Op veel vuilnisbelten proberen de allerarmsten nog wat geld te verdienen door het verzamelen van recyclebare onderdelen. We kunnen hen beklagen omdat ze in een voortdurende situatie van armoede, stank, ziekte en vervuiling opgroeien. Maar in feite is onze hele wereld hard op weg om een grote vuilnisbelt te worden, als we niet fundamenteel gaan nadenken en handelen over hoe met ons afval om te gaan. Recyclen is slechts een klein onderdeel van de oplossing want dat geeft velen ook weer een excuus om toch afval te blijven produceren. Het aardse 'paradijs' is voorgoed verloren, de tuin van Eden is voorgoed onbereikbaar geworden, om in bijbelse termen te spreken.

Ontgoocheling

Veel religies, veel ideologieën ontleen hun bestaansrecht aan een verlangen naar een heilvolle samenleving waarin voor velen een plaats is om een goed leven te leiden. Sommige ideologieën maken daarbij keuzes tussen hen die erbij horen en hen die niet welkom zijn. Dat zien we ook terug in ons vluchtelingenbeleid. Economische vluchtelingen die hun land ontvluchten omdat er door de armoede geen bestaan kan worden opgebouwd, worden terug in zee geduwd. Zij worden aan alle grenzen geweerd omdat ze ongewenst zijn, ongeacht het feit dat landen zitten te springen om arbeidskrachten.

De moderne mens zou je een ontgoocheld mens kunnen noemen. Hij heeft zijn religieuze idealen ingeruild, zijn geloof in God, en in een almachtig sacraal systeem, voor een nieuwe variant: het geloof in de rede, de ratio. De plaats van God wordt nu ingenomen door de wetenschap en de

heilsbeloften die deze wetenschap doet. Ed Simon verwijst in een artikel met de titel *How to pray to a dead God* naar de proclamatie van die dood door de filosoof Nietzsche. Deze begreep volgens Simon heel goed wat de gevolgen hiervan waren en hoe ontgoocheld de mensen hierdoor werden. Ik vermoed zelf dat stromingen als het fascisme en het communisme pogingen zijn om op deze ontgoocheling een antwoord te vinden, waarbij het zwaartepunt niet meer op de individuele mens ligt (het subject), maar op de groep, de massa, de gemeenschap, het land, het volk, de natie, met alle nefaste gevolgen van dien: een mensenleven wordt ondergeschikt gemaakt aan een hoger doel. In feite het begin van grote moordpartijen.

In mijn essay "God in de leegte" onderzoek ik hoe we nog over God kunnen spreken na deze proclamatie van Nietzsche. Filosofen en theologen komen aan het woord. En ook stemmen uit het Zenboeddhisme waarvoor het begrip leegte vanzelfsprekend is en als concrete realiteit wordt opgevat. Leegte is vaak een probleem, leegte kunnen verdragen valt niet mee. Ook stilte, geen prikkels, geen afleiding, verkeren in een vorm van 'niets', het is bijna onmogelijk in onze samenleving geworden. Nu hebben religieuze motieven meestal geen overwicht meer. Het blad is omgeslagen ten voordele van hen die wijzen op de gevaren van de klimaatverandering, de toegenomen vervuiling van de aarde, de uitputting van grondstoffen etc. Dezelfde ijver waarmee eerder gelovigen de wereld introkken om hun missionaire opdracht te vervullen ziet Norbert Bolz nu terug bij de klimaatactivisten. Hij stelt zelfs dat het ecologische probleembewustzijn omgeslagen is in een collectieve angstreligie (met Duitsland als voorbeeld). De vrees voor God is ingeruild voor de vrees voor de mens en zijn handelen. In een door de wetenschappen onttoverde wereld heeft de politiek volgens hem haar rationele basis verlaten en kijkt ze alleen nog maar naar situaties die de emoties kunnen doen opvlammen. Alles om de kijker, de stemmer te behagen en om op social media applaus te krijgen. Nadenken over de lange termijn, nadenken over fundamentele veranderingen is er meestal niet (meer) bij. Bolz stelt dat in onze samenleving een soort burgeroorlog aan de gang is:

„Unsere Gesellschaft ist deshalb durch einen latenten Bürgerkrieg zwischen Machern und Mahnern gekennzeichnet. Die Identität von Risiko und Chance wird nämlich vor allem an der Technik deutlich. Die Macher können darauf verweisen, dass man die Risiken moderner Technologien nur abschätzen kann, wenn man sich auf sie einlasst. Die Mahner dagegen proklamieren das Precautionary Principle (Vorsorgeprinzip), das die Installation technischer Innovationen davon abhängig machen möchte, dass deren Beherrschbarkeit im Vorhinein nachgewiesen werden kann. Nun ist aber die Rationalität der modernen Gesellschaft ans Risiko geknüpft. Deshalb erregt sie ein permanentes Unbehagen. Denn das Kalkül mit dem Risiko ist komplex, die Angst vor der Gefahr und die entsprechende Forderung nach Sicherheit dagegen sind einfach. Es kann deshalb nicht überraschen, dass die

ökologischen Folgen der Technik im öffentlichen Diskurs ihre zweckrationalen Perspektivenverdunkeln.“

Politici spelen daarop in, de crisis rond covid-19 is een goed voorbeeld. De roep om zekerheid, veiligheid, gekoppeld aan een inkomen, aan bestaanszekerheid, de onwil om bestaande situaties te veranderen ook al zijn die ongewenst, (boerenbedrijven die teveel stikstof uitstoten naast natuurgebieden), gretig wordt dit door sommige politici opgepakt om het ‘volk’ te paaien met meestal ‘vage en onrealistische’ beloften. Sommigen presenteren zich als een soort Messias, anderen zelfs als ‘vadertje’ staat die de vermeende slachtoffers recht zal doen wedervaren (Rusland). Ondertussen worden de eigen zakken gespekt, de staatskas geplunderd en de winsten van grote bedrijven (grondstoffen, gas, olie) afgeroomd. En het ‘volk’ blijft geloven in deze sprookjes en verzamelingen leugens, want opgeven hiervan laat hen achter met lege handen. Intussen dreigen er grotere gevaren, maar de wijze waarop wij daarmee omgaan verschilt tussen de mensen die geloven in technische oplossingen en hen die waarschuwen voor de negatieve gevolgen van menselijk ingrijpen. Bolz stelt dat de angst voor toekomstige rampen echter onze kritische geest belemmert om de zaken goed te onderscheiden en te beoordelen:

„Die Faszination durch die möglichen Katastrophen verstellt den Blick auf die Technikabhängigkeit der Gesellschaft. Wer Angst hat, kennt kein akzeptables Risiko. „Katastrophe“ heißt nämlich: Ich will nicht rechnen. Deshalb haben die Propagandisten des Vorsorgeprinzips leichtes Spiel. Dieses Vorsichtsprinzip läuft auf die Vermeidung von Risiken hinaus – und damit auf eine Verdrängung der modernen, auf Statistik und Wahrscheinlichkeitsrechnung basierten Rationalität durch Angst. Man muss nur ein dramatisches Bild des möglichen Schadens zeichnen, um jedes Risiko-Kalkül zu blockieren. Die Angst vor der Katastrophe lässt sich nicht vorrechnen. Das Precautionary Principle institutionalisiert die Ängstlichkeit. Dieses Vorsorgeprinzip ist das Gegenteil des neuzeitlichen Risikoprinzips: Der Mangel an wissenschaftlicher Gewissheit darf angesichts der Gefahr irreversibler Umweltschaden kein Argument mehr sein. Daraus folgt, dass schlechte Prognosen für die Menschheit besser sind als gute. Man soll handeln, auch wenn die Ursache-Wirkungs-Zusammenhänge noch unklar sind. Wenn etwas möglicherweise gefährlich ist, ist das schon ein Grund zur Sorge – und Vorsorge. So muss für technologische Innovationen jetzt nachgewiesen werden, dass sie garantiert unschädlich sind. Das schließt natürlich jedes riskante Verhalten aus. Auch die Abwägung von Risiken gegeneinander. So entsteht eine risikoaverse Gesellschaft, die nicht mehr in der Lage ist, auf reale Katastrophen sinnvoll zu reagieren.“

Inconsistentie in een complexe wereld

Onze wereld is complex en divers. Handelingsmodellen om de werkelijkheid te sturen, om ongewenste ontwikkelingen te voorkomen, bij te sturen, of af te wenden blijken meestal in de praktijk niet te werken zoals men verwacht. Het idee dat de samenleving gestuurd en bestuurd kan worden vanuit een theoretisch kader is een illusie. Teveel spelers zijn betrokken, teveel omstandigheden wisselen voortdurend van vorm en inhoud. De context is telkens weer anders en ook de mens zelf is een wezen dat voortdurend transformeert. Misschien niet zozeer in zijn denken (als deze vast wil houden aan zijn preoccupaties), maar eerder en vooral ook in zijn lichamelijkeheid. We worden ouder, we gaan dood, we laten niks achter. Behalve het effect van onze handelingen. De wereld en het menselijk handelen willen beheersen is een opdracht die onze potentie ver overstijgt. Toch worden er meer en meer pogingen ondernomen door de inzet van artificiële intelligentie, gezichtsherkenning, het verzamelen van zoveel mogelijk data om het gedrag van de mens te voorspellen en te sturen. Oeigoeren worden in China massaal opgesloten en gehersenspoeld om gehoorzame burgers te worden. Verhalen van mensen die uiteindelijk vrij zijn gekomen, na jaren van opsluiting, spreken boekdelen over hoever een staat kan gaan om mensen en hun identiteit te vernietigen. En dat alles onder de zegen van een overheersende en allesbepalende politieke partij met een absoluut heerser aan de macht. Het volk kijkt toe en zwijgt (grotendeels) want het heeft er geen belang bij om in opstand te komen.

Zach Weber, onderzoekt in het artikel *This paradoxical life*, of het ook mogelijk is om binnen de kaders van de logica tot een coherente theorie te komen die ook rekening houdt met het onvoorstelbare, het niet voorspelbare en het inconsistente van de realiteit. Hij verwijst naar de natuurkunde Schrödinger die stelt: 'The task is not so much to see what no one has yet seen, but to think what no one has yet thought, about that which everybody sees.' Hoe komen we zover om dat wat voor allen zichtbaar is opnieuw te bekijken, opdat nieuwe mogelijkheden voor een betere toekomst zichtbaar worden? Of met andere woorden, hoe houden we hoop?

Hoe houden we de hoop levend?

De moed erin houden, de hoop levend houden, dat is wat jong en oud nodig hebben in het aangezicht van de wereld die niet volmaakt is. De wereld is natuurlijk wat ze is: de mens kleurt het beeld, maakt er iets moois van of laat dat na. In het missionstatement van de Radboud Universiteit te Nijmegen staat dat de universiteit ook op het gebied van duurzaamheid van betekenis wil zijn. De Radboud Universiteit draagt bij aan een gezonde, vrije wereld met gelijke kansen voor iedereen. De werkelijkheid is echter deze: de wereld is niet gezond, niet vrij en er zijn geen gelijke kansen voor iedereen. Dat is de feitelijkeheid. Hoe ga je om met deze constatering en wat betekent dit (ook politiek gezien) voor je handelen, je plannen, je ingrijpen als dingen fout zijn?

De complexiteit van de wereld, waarin alles met alles samenhangt, is een gegeven dat niet veronachtzaamd kan worden. Doe je dat wel, dan hebben je acties weinig zin, want de oplossing van het ene is de veroorzaking van een probleem bij het andere. Maar desondanks dat is er hoop nodig. Maar wat is hoop? David B. Feldman, stelt in *Hope is not optimism*, maar wel: "Hope, at its heart, is a perception. Unlike most perceptions, however, this one has the possibility of creating reality. Most of the time, we think of reality as creating our perceptions. Look around you right now and notice the objects in your environment. They all exist in reality before you perceive them. But hope is a special kind of perception: it's a perception of something that doesn't yet exist. It's a perception of what is possible."

Als hoop iets is dat mogelijk is, als je er aan gaat werken, kan hoop een vorm van brandstof zijn die mensen motiveert en in gang zet. Alfred North Whitehead heeft een filosofie ontwikkeld die de werkelijkheid als een proces beschrijft. In dit denken liggen mogelijkheden om anders naar onze werkelijkheid te kijken en optimistisch te blijven over onze inzet en onze acties.

Realiteit als proces

De realiteit is een proces, ze is een organisme en ze is vergankelijk. Rebecca Wolfs beschrijft de mogelijkheden van de mens aan de hand van deze drie stappen in het denken van Whitehead. Als de werkelijkheid een proces is, wil dat zeggen dat alles voortdurend in beweging is. Denk aan een rivier die bestaat uit talloze waterdruppels. Samen vormen ze de rivier, maar nooit staat ze stil. De werkelijkheid is ook een organisme omdat alle gebeurtenissen met elkaar samenhangen en elkaar beïnvloeden. Elke actie van de mens heeft consequenties op dat wat erna komt. Als ik afval dump, ben ik het kwijt maar zadel anderen ermee op. Als wij onze aarde veranderen in een vuilnisbelt zadelen we ons nageslacht op met de gevolgen. Rebecca Wolfs schrijft met betrekking tot de vergankelijkheid van de realiteit: „Jedes einzelne Ereignis des Weltprozesses ist einmalig unvergänglich. Sobald sich etwas ereignet, vergeht es schon wieder. Durch sein Vergehen bildet ein Ereignis den Ausgangspunkt für neue Ereignisse, die an das vergangene Ereignis anschließen und auf es aufbauen können. Kein Ereignis ist unendlich, aber jedes Ereignis stößt eine unendliche Folge weiterer Ereignisse an. Damit ist die Welt als ein stetiger Prozess des Werdens und Vergehens zu verstehen, was sich auch im Bild eines Flusses veranschaulichen lässt: Tag für Tag sieht man denselben Fluss. Dennoch befindet sich dieser Fluss niemals im Stillstand, er wird gleichsam in jedem Augenblick von neuen Wassertropfen durchflossen. Man blickt an jedem Tag auf den selben Fluss und zugleich immer wieder auf einen völlig anderen. Das heißt, mit den Worten Heraklits gesprochen: Man kann nicht zweimal in denselben Fluss steigen.“

Dat betekent tenslotte dat onze daden van belang zijn, dat de keuzes die wij maken gevolgen hebben voor wat erna komt. Laten we na te handelen met betrekking tot vervuiling, de afbraak van de Amazonas, de uitstoot van schadelijke gassen voor het milieu, dan geven wij dat onze kinderen cadeau als een giftig en wrang geschenk.

Anders naar de werkelijkheid leren kijken, met andere ogen, met andere opvattingen, zodat wij ook mogelijkheden zien tot verandering, kan via de bril van de schoonheid. Fred Luks wijst hierop als hij een pleidooi houdt voor een andere kijk op de noodzaak van verandering: ook het genieten, het niet calculeerbare, het feestelijke, de verspilling, de overdaad, de verzadiging, het carnavaleske, moet worden meegenomen in het denken over duurzaamheid. Niet alleen het opgeheven vingertje, dat zegt dat niks meer mag en dat iedereen moet matigen. Populisten eigenen zich de 'gehaktbal' toe als verworven recht om vlees te eten tegenover de wensen van vegetariërs die pleiten voor minder vlees. Luks schrijft over de huidige paus die wijst op de schoonheid:

„Franziskus schreibt: „Auf die Schönheit zu achten und sie zu lieben, hilft uns, aus dem utilitaristischen Pragmatismus herauszukommen. Wenn jemand nicht lernt innezuhalten, um das Schöne wahrzunehmen und zu würdigen, ist es nicht verwunderlich, dass sich für ihn alles in einen Gegenstand verwandelt, den er gebrauchen oder skrupellos missbrauchen kann.“ Durch die Würdigung des Schönen den herrschenden Utilitarismus zu dekonstruieren und die Orientierung an ökonomischen Nutzen Erwägungen in seine Schranken zu weisen – das kann man als Agenda der Hoffnung bezeichnen, die über den heutigen Mainstream des Nachhaltigkeitsdenkens hinausweist und Batailles Souveränitätsinterpretation wohl nahesteht als rationalistischen Nachhaltigkeitskonzeptionen.“

Het streven naar duurzaamheid heeft volgens Luks minder moraliteit nodig en meer fantasie. Begrippen als volheid, schoonheid, en gulheid kunnen ons verder helpen om een nieuwe toekomst te ontwerpen. Steden moeten geen afgesloten menselijke territoria blijven, ook dieren kunnen er een plaats vinden en tal van planten. Dat bevordert ook het gevoel dat wij samen een wereld delen. Grenzeloze verspilling is niet duurzaam, maar grenzeloze matiging bereikt eerder het omgekeerde effect. Luks stelt en hiermee sluit ik af:

„Eine vollkommene rationale und in diesem Sinne „perfekte“ Gesellschaft ist keine Nachhaltigkeitsutopie, sondern eine Dystopie. So wie heute kann die Menschheit nicht weiterwirtschaften, wenn sie nachhaltig gut leben will – aber eine Diktatur von Vernunft, Mäßigung und Reduktion ist gewiss keine

plausible Strategie. Wer die Moderne modernisieren und dazu beitragen will, dass gesellschaftlicher Fortschritt möglich bleibt, kommt nicht an der Frage vorbei, wie die Expansions- und Eskalationsdynamik unserer Lebensweise verändert werden kann. Dabei werden eine überbordende Moralisierung und maßlose Apelle zur Mäßigung wenig hilfreich sein. Wesentlich produktiver ist eine Neuinterpretation von Begriffen wie Nutzen, Verschwendung und Wohlstand. Gerade im Zeichen der Krise brauchen wir den Mut, nicht nur über Knappheit, Effizienz und Mäßigung zu reden, sondern Vorstellungen von Fülle, Schönheit und Großzügigkeit stark zu machen. Die paradoxe Herausforderung einer plausiblen Nachhaltigkeitskonzeption liegt darin, ökologische Grenzen ernst zu nehmen – viel ernster als das heute der Fall ist – und gleichzeitig der Lust und dem Luxus, dem Exzessiven und Verschwenderischen einen Platz zu geben. Transformationsbestrebungen, die hierauf keine Antwort finden, werden krachend scheitern.“

John Hacking

15 april 2022

bronnen:

Corine Pelluchon, Wovon wir leben. Oder die Leiblichkeit des Menschen, in: der blaue reiter 48 (2021), Nachhaltigkeit. Eine Frage der Verantwortung, p. 26-31

Rebecca Wolfs, Die Wirklichkeit im Fluss – Nach mir die Sintflut? Alfred North Whiteheads Prozessphilosophie und Klimaethik.

in: der blaue reiter 48 (2021), Nachhaltigkeit. Eine Frage der Verantwortung, p. 38-41

Norbert Bolz, Die Religion der Angst. Über die Ethik der Weltverantwortung. in: der blaue reiter 48 (2021), Nachhaltigkeit. Eine Frage der Verantwortung, p. 43-47

Fred Luks, Verschwenderische Nachhaltigkeit. Über die Notwendige Freiheit zur Unvernunft.

in: der blaue reiter 48 (2021), Nachhaltigkeit. Eine Frage der Verantwortung, p. 48-53

Emanuele Coccia, Über die Gärtner der Welt. Nachhaltigkeit oder das Ende der Kampfes der Arten. in: der blaue reiter 48 (2021), Nachhaltigkeit. Eine Frage der Verantwortung, p. 54-57

John Hacking, God in de leegte. Leegte als theotopie. Verslag van een sabbatical december 2021 -februari 2022 Studentenkerk Nijmegen (2022)

Justin McGuirk <https://aeon.co/essays/ours-is-the-waste-age-thats-the-key-to-transforming-the-future>

Ed Simon: <https://aeon.co/essays/how-to-fulfil-the-need-for-transcendence-after-the-death-of-god>

Zach Weber: <https://aeon.co/essays/paraconsistent-logics-find-structure-in-our-inconsistent-world>

David B. Feldman <https://aeon.co/essays/true-hope-takes-a-hard-look-at-reality-then-makes-a-plan>

Shanzhai (山寨) fake

Hoe is het gesteld met de mondiale biodiversiteit? De meeste kenmerken van biodiversiteit zijn de afgelopen eeuw sterk achteruitgegaan, concludeert het Ipbes. Wat ecosystemen betreft zijn bijvoorbeeld oerbossen bijna verdwenen, en van de wetlands is nog maar 15 procent over. Koraalriffen zijn de afgelopen 150 jaar in oppervlak gehalveerd, en zij hebben het meeste te lijden van de opwarming en de verzuring van de oceanen. Naar schatting een miljoen soorten planten en dieren – circa een achtste van het geschatte totaal – wordt met uitsterven bedreigd. De snelheid van uitsterven ligt nu tientallen tot honderden keren hoger dan in de voorgaande tien miljoen jaar. Eenzelfde beeld van sterke verarming spreekt uit het tweejaarlijkse Living Planet Report van het Wereld Natuur Fonds, dat ontwikkelingen van populaties over de wereld in kaart brengt. Uit het laatste rapport, van afgelopen oktober, blijkt dat de grootte van populaties in het wild levende zoogdieren, vogels, amfibieën, reptielen en vissen tussen 1970 en 2018 met gemiddeld 69 procent is gedaald. De grootste daling was in tropische gebieden en zoete wateren, vooral in Latijns-Amerika.

Weer andere studies, vooral naar insecten, kijken naar de trend in biomassa. Er worden afnames gemeten van 40 tot 80 procent in periodes van twintig tot veertig jaar. De verarming treft niet alleen de natuur, maar ook de landbouw. Van de ruim 6.000 gedomesticeerde dierrassen zijn er 559 uitgestorven en nog eens 1.000 bedreigd. Het maakt veredeling moeilijker en de landbouw kwetsbaarder voor ziekteverwekkers, plagen en klimaatverandering. (...)

Onderzoekers hebben vorige maand in het wetenschappelijk tijdschrift Science Advances de belangrijkste veroorzakers van het verlies aan biodiversiteit in kaart gebracht. Op land is dat het veranderend grondgebruik. Het gaat dan vooral om de omzetting van natuur in landbouwgrond, met name weilanden voor vee en akkers waar veevoer wordt verbouwd. Daarnaast speelt exploitatie (houtkap, jacht, handel in wilde dieren en planten) een belangrijke rol. In zee is juist exploitatie (overbevissing) de belangrijkste factor. Klimaatverandering is de snelst groeiende bedreiging voor de biodiversiteit.

NRC 6 december 2022:

De snelheid waarmee dieren en planten uitsterven, was in tien miljoen jaar niet zo hoog.

Boeren in Nederland en elders in Europa protesteren tegen regels die de uitstoting van stikstof aan banden proberen te leggen. Jarenlang hebben overheden weg gekeken en gedaan of hun neus bloedde. Terwijl al lang duidelijk was dat stikstof en methaan zeer nadelig zijn voor het milieu en de natuur. Bedrijfsmodellen waarmee boeren werken en die inzetten op schaalvergroting en groei, op meer productie (ook voor de export naar andere landen) laten geen reductie van de veestapel toe want de schulden die boeren hebben gemaakt bij de banken die deze groei hebben gefinancierd (en aangemoedigd) zijn nog lang niet afbetaald. Grote agrarische bedrijven die voedsel leveren, kunstmest en bestrijdingsmiddelen stellen alles in het werk om de boeren te motiveren om in opstand te komen tegen de nieuwe regels. De boeren worden als goedkope slaven ingezet om het eigen verdienmodel te handhaven en de mensen aan de top spinnen er garen bij. Zij bepalen de prijzen voor voedsel, voor voer dat uit het buitenland wordt ingevoerd (soja), voor kunstmest en voor de bestrijdingsmiddelen. Dat je door het vele gebruik ervan ook als boer ernstig ziek kan worden wordt verzwegen of zoveel mogelijk genegeerd. Dat het veelvuldig gebruik van kunstmest uiteindelijk catastrofaal voor de bodem is, is een feit dat niet onder de aandacht van de boeren wordt gebracht. Zijn de boeren nou zo dom? Beter gezegd zijn een aantal boeren nou zo dom, boeren die nog niet zijn overgegaan op andere manieren van produceren? Boeren die zich uiteindelijk in eigen voet zullen schieten omdat de wal het schip van de groei zal keren?

Veel boeren presenteren zich als hoeders van de natuur. Maar wat is nog natuur als er alleen maar weilanden zijn met één soort gewas, als de sloten vol gif zitten, als de bodemfauna nauwelijks bestaat, als er alleen maar fosfaten in de grond zitten door overbemesting en als de akkers door het andere klimaat alleen maar droger en droger worden? Hoezo hoeder? Eerder verkrachter want de natuur bestaat niet alleen uit veevoer. En het natuurlijk landschap bestaat niet alleen uit koeien, varkens en kippen. Zoals een paard een weiland afgraast zo gaan boeren om met de grond die ze tot hun beschikking hebben. Niet slim en heel kortzichtig. Boeren die dreigen met geweld als ze hun bevoorrechte positie dreigen te verliezen zijn misschien radeloos maar ook heel dom. Want ze kijken niet verder dan hun egoïstische neus lang is. Het bedrijfsmodel van steeds maar meer produceren heeft een hoge prijs. Monoculturen zijn niet alleen kwetsbaar maar ze laten ook zien de natuur minder divers wordt en dat de gevolgen voor andere bewoners van die natuur desastreus kunnen zijn. Het gebruik van gifstoffen leidt ertoe dat de insecten in grote getale afnemen. In China schijnen boeren hun planten nu al handmatig te moeten bestuiven. Zie je het voor je: akkerlanden, vol met tarwe, met rogge, met koolzaad, bestoven door boeren die kruipend door de rijen trekken om hun planten vruchten te laten dragen.

De milieufilosoof Glenn Albrecht ziet de ontwikkeling vanuit een ander perspectief: meer hoopvol. Hij spreekt over een nieuw tijdperk dat ons te wachten staat: het Symbioceen. Een tijdperk waarin de mens, de natuur en technologie in balans samenleven en profiteren van elkaars bestaan. (zo het programma van de VPRO Tegenlicht: Welkom in het Symbioceen NPO 2, 21-11-2022, 20.30 uur)

Glenn Albrecht laat ons in zijn boek *Earth Emotions* (2019) kennismaken met een aantal nieuwe begrippen. Woorden die hij heeft bedacht om het brede scala van onze emotionele reacties op de klimaatschade aan de wereld te beschrijven. We hebben dit hoopvol vocabulair van emoties nodig, betoogt Albrecht, zodat we onszelf uit de verlatenheid van de verschaalde natuur kunnen halen en onze millennia oude biofilie - liefde voor het leven - voor onze thuisplaneet nieuw leven kunnen inblazen. Geciteerd uit: <https://www.vpro.nl/programmas/tegenlicht/kijk/afleveringen/2022-2023/welkom-in-het-symbioceen.html>

In zijn boek over het symbioceen schrijft hij over dit begrip het volgende:

The Symbiocene

I have created a counter meme to the Anthropocene, one I have called, the Symbiocene (Albrecht 2011). The concept is derived from the term 'symbiosis' which itself is derived from the Greek *sumbiosis* (companionship), *sumbion* (to live together) *sumbios* (living together) and, of course, *bios* (life). The scientific meaning of symbiosis implies living together most often for mutual benefit. As a core aspect of ecological and evolutionary thinking symbiosis affirms the interconnectedness of life within the variety all living things. It also implies a homeostasis or balance of interests since domination of one part over the rest would lead to functional failure. I suggest that the key principles of Symbiocene life will include: full and benign recyclability and biodegradability of all inputs and outputs safe and socially just forms of clean, renewable energy full and harmonious integration of human systems with biogeochemical systems at all scales the elimination of toxic waste in all aspects of production, consumption and enterprise all species, great and small, having their life-interests and kinship understood and respected evidence of a harmony or balance of interests where conflict is recognised as a sub-set of grand-scale cooperation. the repair of broken symbiotic connections in life and the creation of new ones.

Bron: Solastalgia in the Anthropocene and the Ghedeist in the Symbiocene | Psychoterratica (wordpress.com)

Albrecht en velen met hem geloven dat het nog niet te laat is. Maar de noodzaak van een omslag in denken en handelen is met de dag duidelijker

aan het worden. Als je de cijfers hoort hoe het met onze natuur is gesteld en in hoeverre de soortenrijkdom achteruit gaat, dan is dralen uit den boze. Nu nog inzetten op fossiele brandstoffen, nu nog meewerken aan de grootschalige kap van oerwouden omwille van het hout en omwille van de teelt van palmolie, soja, en andere planten die geld opbrengen, is een vorm van ecocide en uiteindelijk van genocide want overstromingen, droogte, ziekte, honger en armoede zullen velen het leven kosten. Momenteel betalen velen al de rekening voor de vernietiging van hun leefomgeving en het landschap waar zij eeuwen in hebben gewoond en geleefd. Mijnbouw bijvoorbeeld verwoest alles en de oorspronkelijke bewoners hebben geen keuze dan te vertrekken en hun land achter te laten. Indonesië, Australië, Brazilië, Kongo, het zijn maar enkele voorbeelden, maar de geschonden aarde en de beelden van troosteloze vlaktes en kuilen in het landschap spreken voor zich. Mensen die zich verzetten tegen dergelijk ingrijpen in de natuur bij de winning van grondstoffen worden zonder pardon aangepakt en vaak vermoord. Projecten waarin nieuwe bomen worden geplant op ontgonnen stukken oerwoud worden gedwarsboomd door bendes betaald door de grote ondernemingen die daar kost wat kost geen bos voor terug willen omdat de grond gebruikt wordt voor de aanplant van winstgevende planten. Ook al is die grond na twee jaar onbruikbaar, dat maakt in hun ogen niks uit. Documentaires die dit soort praktijken beschrijven zijn in grote hoeveelheden te vinden op internet.

Uit China is het Chinese woord Shanzhai bekend (fake, namaak), producten die zo worden nagemaakt alsof ze echt zijn, dat wil zeggen afkomstig van een bekend en beroemd merk. Byung-Chul Han heeft een heel boekwerkje gewijd aan dit begrip en de vormen waarin het voorkomt in het Oosterse denken met de titel: Shangzhai. Dekonstruktion auf Chinesisch, Berlin 2011.

Hij schrijft:

Das Wort Shanzhai bedeutet ursprünglich »Bergfestung«. In dem berühmten Roman »Die Räuber vom Liang-Schan-Moor« (shui hu zhuan) wird erzählt, dass sich in der Song-Dynastie Rebellen (Bauern, Beamte, Kaufleute, Fischer, Offiziere und Mönche) hinter einer Bergfestung verschanzen und gegen das korrupte Regime kämpfen. Schon dieser literarische Kontext verleiht dem Shanzhai eine subversive Dimension. So werden auch Shanzhai-Präsentationen im Internet, die sich zu den van der Partei kontrollierten staatlichen Medien parodistisch verhalten, als gegen das Meinungs- und Repräsentationsmonopol gerichtete subversive Akte gedeutet. Zum Ausdruck gebracht wird dabei die Hoffnung, dass die Shanzhai-Bewegung auf der politischen Ebene die Macht der staatlichen Autorität dekonstruiert und demokratische Energien freisetzt. (Han, Byung-Chul, Shangzhai. Dekonstruktion auf Chinesisch, Berlin 2011, (Merve Verlag Berlin), Pag. 80)

Het verzet vanuit een Shanzhai beweging lijkt op het verzet van actiegroepen die het opnemen voor het klimaat en de natuur (bijvoorbeeld extinction rebellion). Het lijkt ook op de bewegingen in Iran die tegen de klippen op van de daden van een hardvochtig en moorddadig regime elke dag weer de straat opgaan om te protesteren tegen de a-humane leiders en hun volgelingen die zich achter hun interpretatie van de islam verschuilen om vrouwen te onderdrukken en tegenstanders te elimineren. Alleen om de blanke macht en alleen om de grote winsten die ze door corruptie en door monopolisering hebben verkregen. Zich beroepen op religieuze regels is alleen maar een alibi en het getuigt niet van wijsheid maar van onmenselijkheid. Al het soort leiders dat politieke macht omzet in eigen gewin laat zien dat ze deel uitmaken van de a-humans, de niet-mensen. Voor hen is eigenlijk geen plaats op deze aarde omdat ze de toekomst van velen vernietigen. Of ze nu onder de vlag van de evangelicale Pinkstergemeentes (Bijvoorbeeld Brazilië), de protestantse kerk of Rooms-katholieke kerk, de Islamitische, Hindoeïstische of Boeddhistische stromingen opereren, dat maakt in principe niets uit. Hun handelen en het resultaat van hun handelen is de kern waarop zij kunnen worden beoordeeld. Is dat menselijkheid bevorderend, een bijdrage aan de kwaliteit van leven, planten, dieren, de diversiteit, leverend – opdat de natuur groeit en bloeit, of het tegendeel?

Byung-chul Han wijst erop dat de natuur voor veel ontwerpers bron van inspiratie is en dat veel producten afgeleid zijn van natuurlijke processen. Hij schrijft:

Die Natur ist eigentlich, obwohl sie über kein schöpferisches Genie verfügt, kreativer als der genialste Mensch. Die Hightech-Produkte sind ja oft Shanzhai der Naturprodukte. Die Kreativität der Natur verdankt sich selbst einem kontinuierlichen Prozess des Variierens, des Kombinierens und des Mutierens. Auch die Evolution folgt dem Modell des ständigen Transformierens und Anpassens. Die dem Shanzhai eigene Kreativität entzöge sich dem Westen, wenn er darin nur Betrug, Plagiarie und Verletzung des geistigen Eigentums sähe. (Han, Byung-Chul, Shanzhai. Dekonstruktion auf Chinesisch, Berlin 2011, (Merve Verlag Berlin), Pag. 84-85)

Wat kunnen we van de natuur leren en hoe kunnen we ons gedragen zodat wij in symbiose met die natuur werken aan een toekomst waarin de a-humans niet de dienst uitmaken? Welke voorbeelden levert de natuur ons om ons handelen zo aan te passen dat iedereen er beter van wordt? Niet het recht van de sterkste moet gelden. Die norm geldt in principe ook niet in de natuur want ook al sta je aan de top van de voedselpiramide, elk dier kent zijn grenzen en wordt door zijn omgeving als het ware ‘natuurlijk’ begrensd. Als er teveel leeuwen zijn, leidt het gebrek aan voedsel tot decimering. Voor wolven geldt hetzelfde. Alleen wij mensen gaan over onze grenzen heen, over ‘alle’ grenzen als wij niet in de gaten hebben dat wij niet de meesters

zijn over de natuur. Als onze houding niet veranderd blijven we achter met een aarde die uiteindelijk miljoenen weg zal vagen omdat het klimaat geen boodschap heeft aan onze waarden en normen, aan onze verlangens en wensen, aan onze steden en culturen. Het enige antwoord dat gegeven kan worden is aanpassen, aanpassen van onze hebzucht, aanpassen van ons streven naar beheersing, aanpassen van onze schijnbaar eindeloze verlangens naar meer en beter, aanpassen van ons denken en handelen binnen de grenzen van een leefbare, diverse en kwalitatief rijke omgeving, natuur, cultuur...We hebben het heft zelf in handen waar het dit aanpassen betreft.

John Hacking
9 december 2022

Boer Burger Buitenlui, het klimaat verandert....

In 2020 schreef Eric Holthaus in de Correspondent het volgende, ik citeer: De economisch antropoloog (en Correspondent-medewerker) Jason Hickel publiceerde in september een analyse in The Lancet waaruit blijkt dat als je kijkt naar 'overmatige' koolstofemissies (emissies boven de 'veilige limiet' per hoofd van de bevolking van 350 deeltjes per miljoen deeltjes in de lucht (ppm)) waardoor klimaatverandering gevaarlijk versnelt, die overmaat bijna geheel is te wijten aan rijke landen. Gezamenlijk zijn de Verenigde Staten, Canada, Europa, Israël, Australië, Nieuw-Zeeland en Japan verantwoordelijk voor een schokkende 92 procent van de opwarming boven 350 ppm. Alleen al de VS zijn verantwoordelijk voor 40 procent.

Dit is niet zo heel verrassend. Eeuwenlang bouwden deze landen hun rijkdom op door kolonialisme, en de ernstigst uitgebuite bevolkingen en gebieden hebben nu het ergst te lijden onder de klimaatcrisis. Door het land, de oceanen en ecosystemen wereldwijd te koloniseren, hebben die rijke landen ook de atmosfeer gekoloniseerd. De hele verwesterde economische groei is gebaseerd op exploitatie, grondstofwinning en imperialisme – en, dat vooral, op fossiele brandstoffen. Zelfs de samenlevingen van landen die 'gunstig afsteken' binnen de westerse hegemonie, hebben een destructieve basis. Het Noorse model van socialisme, bijvoorbeeld, is met behulp van oliegeld opgebouwd. Dit is allemaal niet toevallig. Klimaatverandering is niet alleen een planetaire dystopie, maar ook een kapitalistische utopie. Wat er nu gebeurt, hebben de kapitalistische leiders zo gewild.

(Bron De Correspondent 20 okt 2020)

De provinciale verkiezingen zijn gisteren geweest. Een nieuwe partij (BBB) is aan de horizon verschenen en is met de verkiezingswinst ervandoor

gegaan. De gevestigde partijen hebben het nakijken en likken nu hun wonden. In bijna alle provincies zijn zij nu de grootste partij en zij worden ook in de Eerste Kamer een belangrijke stem met invloed. Veel plannen van de overheid om de stikstofuitstoot te reduceren (bijvoorbeeld een voorgestelde halvering van de veestapel in sommige gebieden), maatregelen te treffen voor natuurherstel (door o.a. boeren uit te kopen dicht bij kwetsbare natuurgebieden), bouwplannen voor nieuwe woningen buiten de steden (op landbouwgrond) komen nu onder druk te staan. Zeker als de landelijke overheid de uitvoering van al deze plannen overlaat aan de provincies. Wetgeving gaat niet door als een nieuwe Eerste Kamer daar een stokje voor steekt. Zwaar weer dus voor de regerende partijen.

In veel berichtgeving over de klimaatverandering is het perspectief vooral nationaal. Vanuit Nederlands perspectief worden plannen gemaakt, nagedacht over oplossingen en over aanpassingen. In het Europees parlement is het perspectief natuurlijk Europees. De opwarming van de aarde gaat voort, kijk maar eens op Global and European temperatures (europa.eu). Daarom proberen de Europese bestuurders acties te ondernemen die door alle landen worden gesteund die zijn aangesloten. Dat is geen sinecure, niet gemakkelijk, omdat alle landen eigen belangen hebben en vooral ook eerst en vooral kijken vanuit hun nationale perspectief. De EU onderneemt actie tegen de klimaatverandering en heeft daarvoor diverse plannen ontwikkelt. Op de website van de EU staat dit uitgelegd: EU-actie tegen klimaatverandering | Nieuws | Europees Parlement (europa.eu). Bijzonder is de Green Deal Een Europese Green Deal (europa.eu) om in 2050 zoveel mogelijk klimaat neutraal te worden. Ook in Nederland is dit aangeslagen en zijn er diverse initiatieven op dit terrein zoals Home | Greendeals.

Maar is het genoeg, is het niet een druppel op een gloeiende plaat vanuit mondiaal perspectief? Een boer meer of minder, een natuurgebied wel of niet hersteld, het maakt op wereldschaal niks uit, ondanks het feit dat alle kleine stappen helpen. Kunnen wij de opwarming van de aarde, en vooral ook het zeewater, stoppen? Het smelten van de gletsjers en het poolijs en vooral de opwarming van het permafrost? Zijn de grote landen echt bereid om de uitstoot van broeikasgassen te beperken door inkrimping van hun fossiele energiebronnen? De oceanen en de oerwouden slaan veel CO₂ op – maar als de bossen worden gekapt omdat er veevoer moet worden gekweekt in de vorm van soja, omdat we het vlees eten niet kunnen laten, en als de algen in zee explosief groeien en giftig worden, omdat het water warmer wordt, als de zee steeds meer vervuild raakt omdat alle giftige stoffen die in zee belanden (zoals pesticiden, medicijnen, afval van chemische bedrijven en afval (plastics) als gevolg van onze consumptie), dan is er weinig hoop. Niet meer productie maar minder kan een uitweg zijn. Maar minder productie is minder inkomsten, minder verdiensten met alle gevolgen van dien. Dat

zeggen de economen die geloven in de onvermijdelijkheid van economische groei. Zij zetten hun kaarten op inventieve vernieuwingen die alle problemen zullen oplossen. Maar dat is mijns inziens een illusie. De wereld is te groot, ook voor de techniek die we zouden kunnen inzetten om problemen op te lossen. Kijk bijvoorbeeld eens naar een vulkaanuitbarsting. Dat is nauwelijks te voorkomen of te behandelen. Hetzelfde geldt voor een aardbeving.

Nodig zijn niet alleen plannen met een korte termijnvisie maar plannen voor de middellange en lange termijn, en dan bedoel ik meerdere generaties. Elk korte termijnplan zal op zijn grenzen stoten omdat in onze wereld alles met alles is verbonden. Een onzalig plan om vluchtelingen en asielzoekers naar Afrika te verplaatsen om hen daar asiel te laten aanvragen is zo'n fictie die in praktijk nooit zal werken (net zoals het plan van de voorgenomen verplaatsing van alle Joden naar Madagaskar in 1941/1942). Als we de landbouw in de Nederland en in de wereld blijven beschouwen als een industriële bezigheid waarin zoveel mogelijk opbrengst moet worden gehaald zonder oog voor de effecten ervan: mestoverschot, verzuring van de bodem, vernietiging van het microklimaat in de bodem, kwetsbare monoculturen die we met pesticiden en alle soorten van gif moeten beschermen, de toepassing van kunstmest, de inklinking van de bodem door de zware machines, dan zitten we op een dood spoor. De agri-industriële bedrijven die kunstmest leveren, soja (uit gerooide bosarealen) als diervoeding, die monopolies bezitten op het terrein van vervoer en slachten van dieren, die machtige lobby-instanties financieren bij de politici die besluiten nemen, die intussen 'slapend rijk worden' en talloze boeren voor hun karretje spannen die van hen afhankelijk zijn geworden, zullen waarschijnlijk alles in het werk stellen om hun verdienmodel niet in gevaar te brengen. Maar laten we deze kapitalisten die geen oog hebben voor de effecten van hun handelen de toekomst bepalen? Nu te eten hebben maar morgen zonder inkomsten omdat het bouwland on-bebouwbaar is geworden? Nu verdienen maar morgen met onze voeten in het water omdat de zeespiegel stijgt en de dijken het niet meer aankunnen? Of omdat er door de lange periodes van droogte geen water meer uit de bodem komt en dus geen voedsel van het land?

De orkanen en stormen die nu ontstaan omdat het zeewater langzaam opwarmt, de onvoorspelbaarheid van deze orkanen die steeds vaker lijken voor te komen, de overvloed aan neerslag waardoor er waterstromen ontstaan die alles meesleuren, de jaren van droogte in grote gebieden op deze aarde, mislukte oogsten, woestijnvorming, trek van het onleefbare platteland naar de steden, de toenemende invloed van gewapende bendes die stad en platteland terroriseren (onder welke naam dan ook) omdat de armoede de voornaamste oorzaak is van hun toegenomen invloed, het wegstijgen van de landen die niet direct een belang hebben in deze gebieden, de verschuiving van de geopolitieke belangen en invloedssferen, het zijn

allemaal factoren die met elkaar samenhangen en die niet beheersbaar zijn zoals we zouden willen. Geopolitiek is een factor die ook om militaire inzet vraagt als de democratie en de vrijheid door dictators wordt bedreigd, zoals we nu in Oekraïne zien. Hetzelfde geldt voor de religieus gemotiveerde 'verzetsgroepen', beter gezegd, voorzien van religieuze alibi's, die in feite verzamelingen terroristen zijn, die uit zijn op eigen gewin. Terreur als verdienmodel in plaats van corruptie als verdienmodel bij de politieke leiders in veel landen. Ver weg is opeens heel dichtbij als de gasprijs en olieprijs enorm stijgt omdat de leveranciers niet meer onze vrienden zijn. Geen enkele nationale regering kan hier in z'n eentje iets aan doen.

Er zijn al voorspellingen dat in 2050 de dijken in Nederland niet meer bestand zijn tegen de gestegen zeespiegel. Bij elke storm zullen grote delen van Nederland onderlopen. Dag welvaart, dag Groene Long, dag steden in de randstad. Politici die daar nu geen oog voor hebben zijn niet alleen kortzichtig en stekeblind, maar ze brengen ook willens en wetens hele generaties in gevaar en ontnemen hen hun toekomst. Daarom is er meer urgentie gevraagd, meer overleg, meer samenwerking en meer bereidheid om samen een lange termijnvisie te ontwerpen én uit te voeren. Niets ligt vast, alles is en komt een keer in transitie. Dat is eenmaal het leven: alles verandert, alles evolueert, alles wordt anders. Aanpassen aan de veranderde omstandigheden, rekening ermee gaan houden, is een slimme strategie. Waarom laten we de extreem rijken steeds meer rijker worden zonder dat we van hen vragen om meer in de toekomst te investeren: via belastingen, via vrijwillige projecten, via eigen initiatieven die een verschil kunnen maken? Niet op de manier van meneer Musk die uit is om meer macht en invloed en die stillertjes werkt aan een maatschappij waarin zijn Tesla-bots (robots) steeds meer de dienst uitmaken – niet alleen als vervoermiddel, maar vooral als humanoïde-robot. Dit soort mecenasen kunnen we missen als kiespijn want hun performance als mensenredder, zoals ook al die andere 'grootheden' die leven door en van de massamanipulatie (bij Amazon, Facebook, Google), verhuult alleen maar de drijvende kracht achter hun handelen: kapitalisme in zijn zuiverste vorm: rijk en machtig, machtig en rijk worden. De kapitalistische utopie brengt alleen maar slaven voort. Als we niet uitkijken, slaven in een toenemend onbewoonbare wereld.

John Hacking - 16 maart 2023

TIJDIGHEID

Und auf der Zunge verdorrt uns das Wort,
Und die Gegenwart welkt vor dem Traum

Stephan Hermlin (uit: Ballade vom Land der ungesprochenen Worte 1941)
(pag. 16)

HET BLIJFT ONBEGRIJPELIJK hoeveel domheid in een mens kan schuilen. Neem de oorlogen, de vernietiging van mensen, en alles waar ze om geven, of zie hoe grote landbouwbedrijven met aanmoediging van de agro-chemie talloze hectaren besproeien met pesticiden/biociden. Ook de boer wordt ziek, maar dat telt niet want het is niet bewezen dat het door deze pesticiden komt. Natuurlijk is het niet bewezen als je er geen goed onderzoek naar doet en als je de bioindustrie en agro-chemie zelf deze onderzoeken laat uitvoeren. De slager keurt zijn eigen vlees, de gifmenger zijn eigen drankjes. Hoe dom kan een mens zijn als je weet dat aan alles een einde komt en dat het leven vaak aan een zijden draadje hangt. Dood gaan we allemaal, waarom elkaar in een stadium daarvoor dan willen vernietigen? Waarom winsten maken ten koste van veel natuur als die natuur daarna zo verziekt is dat geen plant erop wil groeien?

De ziekte Parkinson schijnt zijn intrede te hebben gedaan z'on acht duizend jaar geleden toen de mens in steden in wonen en in aanraking kwam met stoffen die effecten hadden op zijn neurale systemen. Hoe dat precies zit is nu natuurlijk moeilijk te bewijzen, maar wel staat vast dat talloze boeren in Europa en daarbuiten Parkinson krijgen als ze teveel in aanraking komen met pesticiden. De agro-chemie heeft diepe beurzen, maakt miljarden winst en is niet van plan hier iets van in te leveren. Waarom stemmen politici in Europa voor het onzalige plan om glyphosaat nog tien jaar te gedogen? Waarom grijpt de overheid niet in bij lozingen die het milieu aantasten door chemiereuzen zoals Chemours, ook al zijn de vergunningen zogenaamd op orde? Het heil van mensen, de gezondheid van de omwonenden is dus van minder waarde dan het belang van dit soort bedrijven. De overheid heeft de plicht mensen te beschermen, ook soms tegen zichzelf. De overheid kan toch niet blijven toezien hoe onder onze ogen het afval gewoon weer in de rivieren terecht komt of in de lucht (Tata steel). Toch gebeurt dat. Machtige lobby's en een batterij aan advocaten zorgen ervoor dat ambtenaren en politici niet durven in te grijpen - of zijn ze misschien omgekocht? Ik zou haast geneigd zijn dit te gaan denken als er zoveel afkeuring plaatsvindt vanuit de burgers en vanuit milieuorganisaties.

De dichter Herman Hesse was zich bewust hoe alles verandert en hoe relatief dingen in het leven, zoals ook de levensfasen, kunnen zijn. In het gedicht Stufen brengt hij dit tot uitdrukking.

Stufen

Wie jede Blüte welkt und jede Jugend
Dem Alter weicht, blüht jede Lebensstufe,

Blüht jede Weisheit auch und jede Tugend
Zu ihrer Zeit und darf nicht ewig dauern.
Es muß das Herz bei jedem Lebensrufe
Bereit zum Abschied sein und Neubeginne,
Um sich in Tapferkeit und ohne Trauern
In andre, neue Bindungen zu geben.
Und jedem Anfang wohnt ein Zauber inne,
Der uns beschützt und der uns hilft, zu leben.

Wir sollen heiter Raum um Raum durchschreiten,
An keinem wie an einer Heimat hängen,
Der Weltgeist will nicht fesseln uns und engen,
Er will uns Stuf´ um Stufe heben, weiten.
Kaum sind wir heimisch einem Lebenskreise
Und traulich eingewohnt, so droht Erschlaffen;
Nur wer bereit zu Aufbruch ist und Reise,
Mag lähmender Gewöhnung sich entrafen.

Es wird vielleicht auch noch die Todesstunde
Uns neuen Räumen jung entgegen senden,
Des Lebens Ruf an uns wird niemals enden,
Wohlan denn, Herz, nimm Abschied und gesunde!

Herman Hesse

Op een grotere schaal dan een mensenleven zijn wij slechts een zuchtje in de wind, een wegtikkende seconde op het universele uurwerk. We zijn zo klein, zo onbeduidend, zo miniem, en blazen ons zo geweldig op met ons handelen en ons denken dat we menen de wereld te kunnen bepalen. Allemaal hybris van een mier die denkt het hele oerwoud aan te kunnen. Die overmoed heeft een prijs. Is het niet de boosdoener zelf, dood gaat ie toch, dan is het wel zijn omgeving die eronder lijdt en die eronder aan ten gronde gaat. Miljoenen doden in oorlogen en moordpartijen? Waarom, wat leveren ze op? Leegte, chaos, volslagen niets brengt het ons. Een leven zonder kleur en zonder kwaliteit. Hesse vergelijkt ons leven met een korte afdruk in het zand. Een tekst om nog eens ter herkauwen als we snode plannen opvatten om dingen te doen die onze macht te boven gaan en die negatief uitpakken voor de medemens, de natuur en de wereld.

In Sand geschrieben

Daß das Schöne und Berückende
Nur ein Hauch und Schauer sei,
Daß das Köstliche, Entzückende,
Holde ohne Dauer sei:

Wolke, Blume, Seifenblase,
Feuerwerk und Kinderlachen,
Frauenblick im Spiegelglase
Und viel andre wunderbare Sachen,
Daß sie, kaum entdeckt, vergehen,
Nur von Augenblickes Dauer,
Nur ein Duft und Windeswehen,
Ach, wir wissen es mit Trauer.
Und das Dauerhafte, Starre
Ist uns nicht so innig teuer:
Edelstein mit kühlem Feuer,
Glänzenschwere Goldesbarre;
Selbst die Sterne, nicht zu zählen,
Bleiben fern und fremd, sie gleichen
Uns Vergänglichen nicht, erreichen
Nicht das Innerste der Seelen.
Nein, es scheint das innigst Schöne,
Liebenswerte dem Verderben
Zugeneigt, stets nah am Sterben,
Und das Köstlichste: die Töne
Der Musik, die im Entstehen
Schon enteilen, schon vergehen,
Sind nur Wehen, Strömen, Jagen
Und umweht von leiser Trauer,
Denn auch nicht auf Herzsclags Dauer
Lassen sie sich halten, bannen;
Ton um Ton, kaum angeschlagen,
Schwindet schon und rinnt von dannen.
So ist unser Herz dem Flüchtigen,
Ist dem Fließenden, dem Leben
Treu und brüderlich ergeben,
Nicht dem Festen, Dauertüchtigen.
Bald ermüdet uns das Bleibende,
Fels und Sternwelt und Juwelen,
Uns in ewigem Wandel treibende
Wind- und Seifenblasenseelen,
Zeitvermählte, Dauerlose,
Denen Tau am Blatt der Rose,
Denen eines Vogels Werben,
Eines Wolkenspieles Sterben,
Schneegeflimmer, Regenbogen,
Falter, schon hinweggeflogen,
Denen eines Lachens Läuten,
Das uns im Vorübergehen
Kaum gestreift, ein Fest bedeuten

Oder wehtun kann. Wir lieben,
Was uns gleich ist, und verstehen,
Was der Wind in Sand geschrieben.

Herman Hesse

John Hacking
29 september 2023

NATUUR

"Poem is a verba[picture; and picture is a silent poem."

(Su Tung-p'o)

De traditionele westerse schilderkunst vertelt verhalen, de oude Chinese schilderkunst drukt alleen stilte uit. In deze stilte spreekt niet het gepijnigde ik van de schilder, niet het bijbelse verhaal, niet de sociale nood, niet de vaderlandse pathos, Er valt over een Chinees landschap eigenlijk niets te zeggen en dit feit zal de kunsthistoricus niet direct gelukkig stemmen. Maar vele van deze werken verwekken in mij een vreemde resonantie, die ik niet analyseren kan. Daarom wens ik de lezer ook op deze directe wijze te confronteren met deze 'zwijgende filosofie'. De hier voorgestelde landschapschilderingen zijn niet het resultaat van een systematische keuze, maar van een toevallige ontmoeting, die aanleiding gaf tot een aandachtige aanwezigheid. Met dit laatste bedoel ik niet een analytisch onderzoek van de voorstelling, maar een meditatieve ervaring van de dieptedimensie. Het is pas in een langdurige en vaak herhaalde contemplatie dat de kunstwerken zich geopenbaard hebben. De woorden die ik er hier aan wijd, zijn dan ook geen sleutel tot een verborgenheid, maar een voorzichtig stamelen van een ontroerd gemoed. Wie deelachtig wordt aan de veldwerking van deze authentieke kunst, heeft veel meer begrepen van de Chinese 'ziel', dan alle filosofen hem ooit zullen kunnen vertellen. (Ulrich Libbrecht, Inleiding Comparatieve filosofie IIIB. Wetenschap, Zen en Theologie, p. 869)

Het Chinese en Japanse landschap dat met sumi-e is geschilderd is voor ons westerlingen vaak 'ondoorgroendelijk' omdat het meestal veraf staat van onze dagelijkse werkelijkheid. Gewend als we zijn aan de kleurige reclamefolders en films van toeristische oorden met bijzondere landschappen, met foto's die ons daar naar toe moeten lokken tijdens onze vakanties, of foto's van onze eigen nationale natuurlandschappen, de Waddenzee, de Veluwe, De Biesbos, delen van Zuid Limburg, of andere delen van Nederland waar Natuurmonumenten de scepter zwaait, lijken deze

(vaak) zwart-wit verbeeldingen van een bergmassief of de grote lege vlakken een ver van mijn bed show. Er valt over het Chinese landschap eigenlijk niets te zeggen, zo Libbrecht, in bovenstaand citaat. Daarom zal ik ook er nu niets over zeggen, behalve dat er een bepaalde manier van kijken uit spreekt die verbonden is met een zekere spiritualiteit van het Taoïsme en Zen-Boeddhisme. Naar aanleiding van een schilderij waarin een klein mensfiguur staart naar de bergen en de grote leegte erom heen, schrijft Libbrecht:

Teruggetrokken in een hoek van het bestaan, kijk ik naar de grote leegte — het Mysterie van de wereld. Maan en wind — deze laatste gesymboliseerd in één enkele tak van een pijnboom—, zijn de fenomenen die zich opstellen tussen mij en de leegte. Ondanks hun gebondenheid aan de tijd, zijn zij kinderen van de leegte. Een Ch'an gezegde luidt: "Sinds alle tijden eeuwige leegte; wind en maan van één dag", waarop het commentaar van Sheng-neng zegt: "Uiteraard zullen we ons niet hechten aan de wind en de maan van één dag en de eeuwige Leegte vergeten. Maar we zullen ons ook niet hechten aan de eeuwige Leegte en de wind en de maan van één dag vergeten."

Dit is het zuiverste Zen: het Grote Mysterie is geen abstractie die zich op oneindige afstand van mij bevindt, het bevindt zich overal rondom mij, het bevindt zich ook in mij.

"De Grote Leegte is wijd en breed, niets hindert haar,
zij doet het wonderbaarlijk Zijn van Dat wat uit zichzelf zo is, rondgaan.
Gesmolten vormt ze stromen en beken,
gestold vormt ze bergen en hoogtes."

Het mysterie van het bestaan, in Heideggeriaanse termen 'Seyn' (Zijn), is onkenbaar maar toch ervaarbaar omdat het overal aanwezig is en de basis vormt voor elke vorm van bestaan. Ik verwijs hier expliciet naar de Duitse filosoof Heidegger omdat in zijn zoektocht naar het 'Seyn/zijn' en de wijze waarop hij dit beschrijft, dit 'Seyn/Zijn' veel weg heeft van een geheim, een mysterie dat we nooit kunnen en zullen doorgronden. Paradoxaal genoeg kunnen we er wel over spreken - net zoals wij over de leegte kunnen spreken, haar niet denken of bedenken, maar haar wel in bijvoorbeeld het landschap ervaren. Maar wat ervaren we dan en wat doet dat met ons? Ik vind de omschrijving in het bovenstaande gedicht wel toepasselijk op het begrip 'Seyn/Zijn': het wonderbaarlijk Zijn van Dat wat uit zichzelf zo is. Er is geen grond, geen reden, geen functie waaraan dit 'Seyn/Zijn' gekoppeld is. Ik weet niet of Heidegger het hier mee eens zou zijn, maar dat is voor mij van minder belang. Het is zoals de natuur is. De natuur die wij zelf ook zijn, ook al handelen we vaak alsof we daarboven staan en dat het ons niet aangaat wat er in de natuur plaatsvindt. Hoe blind kun je zijn?

Landschap en ziel

Al heel lang ben ik geïnspireerd door het Chinese en Japanse geschilderde landschap. Libbrecht spreekt over een stemming die het oproept, een soort trilling, die hij ook bij zichzelf herkent. Ik kan daar wel inkomen. Het landschap roept niet alleen een stemming op, maar stemt je ook: je gaat anders ervaren. Bomen zijn opeens niet alleen maar bomen, bergen niet alleen maar bergen. De afstandelijke houding verdwijnt, je krijgt een relatie met het landschap, het landschap krijgt een relatie met jou. Een hedendaagse fotograaf die dit heeft begrepen en die door zijn werk hiervan getuigt is: Wang Wusheng. Op zijn website <http://www.wangwusheng.com> wordt dit duidelijk. Hij fotografeert de bergen alsof hij een landschapschilder is.

De bergen krijgen zo een symbolische kracht die ze ook in het geschilderde landschap hebben. Hij fotografeert symbolen, zijn foto's leggen getuigenis af van deze symbolen. Ik gebruik voor het gemak maar het begrip symbool omdat de betekenis hiervan is dat het werkelijkheden bij elkaar brengt. Mijn ervaring van het landschap en alles wat dit met mijn innerlijk gemoed doet, druk ik uit in een geschilderd landschap waarin precies mijn ervaring centraal staat. Het landschap symboliseert mijn waarnemen en ondergaan van de concrete berg en de concrete leegte.

In het Taoïsme is het ondenkbaar om de natuur, het landschap, de leegte te ervaren als een object waar je op afstand staat. Er is geen functionele houding en ook geen rationele instelling waardoor het landschap of de natuur wordt geïnstrumentaliseerd. Het landschap staat niet in dienst van de mens, niet van dit subject dat denkt dat het de natuur ontstegen is, terwijl het fysiek nog altijd een soort aap is. Met dito emoties en gedrag. Honderdduizend jaar ontwikkeling vlak je niet maar zo uit ook al planten we chips in breinen van mensen waardoor ze zonder handen kunnen schaken. Het landschap doet iets met je als je er voor open wilt staan. Als je jouw ziel wilt laten raken, als je verwonderd kunt genieten van het wonder dat zich om je heen afspeelt. Daarom zijn natuurfilms populair. Ze brengen een onbekende nieuwe wereld bij je binnen. Iets wat je vaak in je stoutste dromen niet had kunnen dromen. Kijk eens door de ogen van een bij naar de wereld, of ruik eens als een olifant op kilometers afstand water. Dat is ons niet letterlijk gegeven maar door de natuurfilms nemen we er kennis van. Je gedragen alsof de wereld om jou draait, alsof alleen jouw belang telt is meer dan een domheid of dwaze blindheid. Het is een vorm van moord met voorbedachte rade op de langere termijn.

Sommige boeren halen hun gelijk via terreur - Europese verkiezingen komen eraan en de politici zijn bang voor het verlies van stemmen aan extreem rechts. Een club die nu helemaal niets te bieden heeft voor de toekomst dan een berg valse beloftes en ijdele hoop. Voor veel boeren is grasland natuur.

Maar dat grasland met een enkel soort, volgepompt met mest, is een vergiftigde grond. Er groeit niks anders op. Geen beest wil erop leven. Het is hetzelfde als beweren dat een menselijk leven niet meer is dan een verzameling van jaren. De rest doet er niet toe. Ervaringen, emoties, hoogten en dieptepunten, allemaal niet relevant.

Het landschap en de natuur kunnen ons leren dat wij deel zijn van een veel groter geheel en dat winstbejag niet de leidende motivatie mag zijn om alles naar je hand te zetten en de aarde zo langzaam te vernietigen. De wal keert het schip, maar het schip zal dan wel zinken want het is onderworpen aan wetmatigheden die de rol en het handelen van de kapitein ver te boven gaan. Het is tragisch, het is een grote tragedie, dat wij ons verstand niet inzetten, onze geest niet openen voor andere inzichten dan het kapitalistisch gewin en onze zucht naar alleenheerschappij. En als je dat ook nog als 'gelovige christen' doet of als aanhanger van een andere religie, vind ik dat helemaal meer dan verwerpelijk.

In de Psalmen luchten de dichter/zangers voortdurend hun hart. Ze vragen van alles aan God, maar ze voeren het zelf niet uit in de Naam van God. Als je denkt het te moeten uitvoeren ben je beland aan de kant van de religieuze terroristen. Voor die mensen is er eigenlijk geen plaats in de wereld want ze vernietigen niet alleen zichzelf maar ook de hoop voor velen op een wereld zonder dit soort verdwaasden. Daarom kan ik alleen maar pleiten voor meer openheid en inzicht voor de grote krachten die in de natuur spelen en waarvan we allemaal deel uitmaken: liefde is naast haat en geweld een overweldigende kracht. Dat kan het zijn. Liefde die aanzet tot verantwoordelijk handelen. Het is aan ons om dit concreet handen en voeten te geven, ook voor de dieren, de planten, de aarde zelf. Opdat er een toekomst zal zijn voor hen en voor alles wat na ons komt. Haatzaaiers, ook al hebben ze pretenties om minister-president te worden kunnen daarbij gemist worden als kiespijn.

Gesang

ZUM Schluss ein letztes Wort!

Ich sage es für dich

zur Stunde, da mir Hell und Dunkel beide beides sind.

Wir leben nach demselben Plan und wissen's von einander.

Nicht nach demselben Plane sterben wir.

Es geht verschieden aus;

Ja umgekehrt, verschieden.

Braungesicht und blaue Augen scheiden wir hier aus.

Ihr in Süd, Nord, Ost und West, wohlauf wir kehren heim!

In schwarzer Nacht noch siehst du hoch

auf tausend Gipfeln Schnee

Gezang

Ten slotte een laatste woord!
Ik zeg het voor jou
op het uur, want voor mij zijn licht en donker beide.
We leven volgens hetzelfde plan en weten het van elkaar.
We sterven niet volgens hetzelfde plan.
 Het loopt anders af;
Ja, omgekeerd, anders.
Bruin gezicht en blauwe ogen, verwijderen we hier.
Jullie in het zuiden, noorden, oosten en westen, vaarwel wij keren
huiswaarts!
In de zwarte nacht zie je nog steeds hoog
 op duizend toppen sneeuw

John Hacking
23 maart 2024

bronnen:

Bi-Yän-Lu. Meister Yüan-wu's Niederschrift von der Smaragdenen Felswand.
Verfasst auf dem Djia-schan bei Li in Hunan zwischen 1111 und 1115 im
Druck erschienen in Sitschuan um 1300. Verdeutscht und erläutert von
Wilhelm Gundert, Vollständige Ausgabe, Frankfurt am Main, Berlin, Wien
1983, (Ullstein), p. 21

Libbrecht, U., Inleiding Comparatieve filosofie IIIB. Wetenschap, Zen en
Theologie, Assen 2005 (Van Gorcum) Libbrecht, Ulrich, Ierse meditatie.
Naar een nieuw pantheïsme, Antwerpen Apeldoorn 2017, (Garant uitgevers)
pag. 869-893

Wang Wusheng, Celestial realm. The yellow mountains of China, New York
2005, (Abbeville Press Publishers). <http://www.wangwusheng.com>
